

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ лісового і садово-паркового господарства

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри лісівництва

_____ Пузріна Н. В.

«___»_____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Оцінка сучасного стану та перспектив ведення мисливського господарства в Чорноліському надлісництві Філії «Центральний лісовий офіс» ДП «Ліси України»

Спеціальність 205 – «Лісове господарство»

Гарант освітньої програми

канд. с.-г. наук, доцент

_____

Пузріна Н. В.

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи**

канд. с.-г. наук, асистент

_____

Гуржій Р. В.

Виконав

_____

Самородченко С. В.

КИЇВ - 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЛІСОВОГО
І САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри лісівництва

к. с.-г. наук, доцент _____ Н.В Пузріна
«21» травня 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту
Самородченку Сергію Володимировичу

Спеціальність 205 – «Лісове господарство».

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи «Оцінка сучасного стану та перспектив ведення мисливського господарства в Чорноліському надлісництві Філії «Центральний лісовий офіс» ДП «Ліси України».

затверджена наказом ректора НУБіП України від 09.05.2023 р. № 697 «С».

Термін подачі завершеної роботи на кафедру 2025.06.02.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: проект організації і розвитку мисливського господарства Чорноліського надлісництва філії «Центральний лісовий офіс» ДП «Ліси України»; дані статистичної звітності Форма №2 тп-(мисливство), проект впорядкування мисливських угідь господарства, літературні дані, матеріали власних досліджень.

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Проаналізувати літературні джерела за темою наукового дослідження;
2. Ведення мисливських угідь у МГ «Кримчанське «Динамо»;
3. Об'єкти та методика досліджень;
4. Коротка характеристика природних та економічних умов ведення мисливського господарства;
5. Аналіз результатів досліджень;
6. Висновки і пропозиції виробництву.

Дата видачі завдання «21» травня 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Роман ГУРЖІЙ

Завдання прийняв до виконання _____ Сергій САМОРОДЧЕНКО

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗТАШУВАННЯ ТА ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ГОСПОДАРСТВА	8
1.1. Загальні положення.....	8
1.2 Місцезнаходження та площа мисливського господарства.....	9
1.3. Клімат, рельєф та ґрунти.....	10
1.4. Гідрографія та гідрологічні умови.....	13
1.5. Характеристика лісового фонду та інших угідь	14
1.6. Економічні умови ведення господарства	15
Розділ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МИСЛИВСЬКОЇ ФАУНИ ТА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ	16
2.1. Методика дослідження.....	16
2.2 Видовий склад та чисельність мисливських тварин.....	17
2.3. Бонітування угідь для основних видів мисливських тварин МГ «Кримчанське «Динамо».....	31
2.4. Структура мисливських угідь господарства	34
Розділ 3. АНАЛІЗ ВЕДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ БІОТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	37
3.1. Види та обсяги біотехнічних заходів.....	37
3.2. Визначення необхідної кількості кормів та біотехнічних споруд.....	42
3.3. Створення кормових та захисних ремізів.....	44
3.4. Ветеринарно-санітарні та профілактичні заходи.....	45
Розділ 4. ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	48
4.1 Розрахунок річного приросту поголів'я мисливської фауни	48
4.2 Розрахунок пропускної спроможності господарства	50

4.3 Охорона мисливських угідь	51
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	57

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота складається з 56 сторінок друкованого тексту, що включає в собі вступ, чотири розділи, висновки, список використаної літератури, який налічує 23 джерела та додатки.

У першому розділі наводяться дані про місцезнаходження та площу господарства, клімат, рельєф, ґрунти, гідрографію, лісовий фонд, інші угіддя та економічні умови.

В другому розділі аналізується інформація про видовий склад, чисельність мисливських тварин, бонітування угідь для основних видів тварин.

Третій розділ присвячено дослідженню шляхам оптимізації та ведення біотехнічної діяльності.

У четвертому представлено перспективи діяльності мисливського господарства та його розвитку. У висновках та пропозиціях представлено результати дослідження і рекомендації для виробництва.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливим завданням у мисливському господарстві є забезпечення максимальної продуктивності від мисливських угідь шляхом раціонального використання природних ресурсів, де має бути оптимальна господарсько-допустима щільність чисельності тварин, при якій тварини не наносять суттєвої шкоди лісовому та сільському господарствам.

Аналізуючи природні та економічні умови, території розселення мисливських тварин, оцінку якості угідь, облік чисельності мисливської фауни, проводячи інвентаризацію та розробляючи план біотехнічних заходів, все це може допомогти у вирішенні проблем при мисливствопорядкуванні.

Мета та зміст поставлених завдань. Оцінити сучасний стан мисливського господарства на території Чорноліського надлісництва Філії «Центральний лісовий офіс» ДП «Ліси України» та встановити шляхи і перспективи для ведення мисливсько-господарської діяльності. Щоб досягти поставлених цілей потрібно виконати наступні завдання:

- з'ясувати видовий склад, динаміку та чисельність популяції основної мисливської фауни.
- дослідити характеристики мисливських угідь, а також співвідношення фактичної та оптимальної чисельності тварин.
- проаналізувати біотехнічні заходи господарства та запропонувати шляхи їх удосконалення.
- окреслити можливості та перспективи оптимізації мисливського господарства.

Об'єкт дослідження – Оцінка сучасного стану угідь та перспективи ведення мисливського господарства.

Предмет дослідження – мисливські угіддя у мисливському господарстві «Кримчанське «Динамо»

Практичне значення отриманих результатів. У результаті дослідження сучасного стану та перспектив ведення мисливського господарства на території

Чорноліського надлісництва Філії «Центральний лісовий офіс» ДП «Ліси України»:

- проаналізовано сучасний стан мисливської фауни та угідь;
- оцінено ефективність біотехнічних заходів і потребу в кормах та спорудах;
- здійснено розрахунок приросту поголів'я та пропускної спроможності угідь;
- запропоновано шляхи оптимізації господарської діяльності та охорони угідь;

РОЗДІЛ 1

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗТАШУВАННЯ ТА ПРИРОДНО- КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ГОСПОДАРСТВА

1.1 Загальні положення

Методологічну базу щодо ведення мисливських угідь викладено у «Настанові з упорядкування мисливських угідь», розробленій Державним комітетом лісового господарства України. В документі зазначені принципи функціонального зонування територій, методи у визначенні оптимальної щільності популяцій, охорони мисливських тварин та їх збалансованого використання.

У методичних рекомендаціях Лебедевої Н. І. зі співавторами, ці положення набувають практичного застосування, де наведено приклади впорядкування угідь і подані чіткі рекомендації при проведенні облікових і польових робіт.

Що стосується біотехнічної діяльності, в цьому напрямку багато досліджень проводили наступні автори:

- Ключка С. І. зосередив увагу оцінюванню ефективності біотехнічних споруд в угіддях Центральної України.
- Новицький В. П. досліджував проблематику у збалансуванні щільності популяцій диких тварин з антропогенним навантаженням у лісостепових агроландшафтах.
- Полунін В. В. запропонував методики оцінки стану популяцій копитних, які є доцільними для використання в умовах Чорноліського надлісництва.
- Шадура М. В. разом з іншими авторами проводив дослідження щодо рівня пошкодження лісових насаджень диким кабаном та козулею, вказуючи на потребу регуляції їх чисельності.

Важливим джерелом для аналізу фактичного стану мисливської фауни слугують статистичні дані форми № 2-гп (мисливство). Щорічна звітність користувачів мисливських угідь дає можливість відстежити динаміку чисельності видів і оцінити результати від господарської діяльності [8].

1.2. Місцезнаходження і площа мисливського господарства

Мисливські угіддя мисливського господарства МГ «Кримчанське динамо» КОО ФСТ «Динамо» України розташовані в центральній частині Кіровоградської області на території Подільського району. Угіддя мають загальну площу 15000 га, у тому числі лісові угіддя 3100 га, польові 11680 га, водно-болотні 0,220 га. Основні мисливські угіддя господарства включають території: Бовтишка, Миколаївка, Ставидла, Розуміївка, Красносілка. Карта-схема угідь і опис меж наведені на рисунку 1.1.

Контора господарства знаходиться за поштовою адресою: 25006 Кіровоградська область, Подільський район, м. Кропивницький, вул. В. Чміленка, 41.

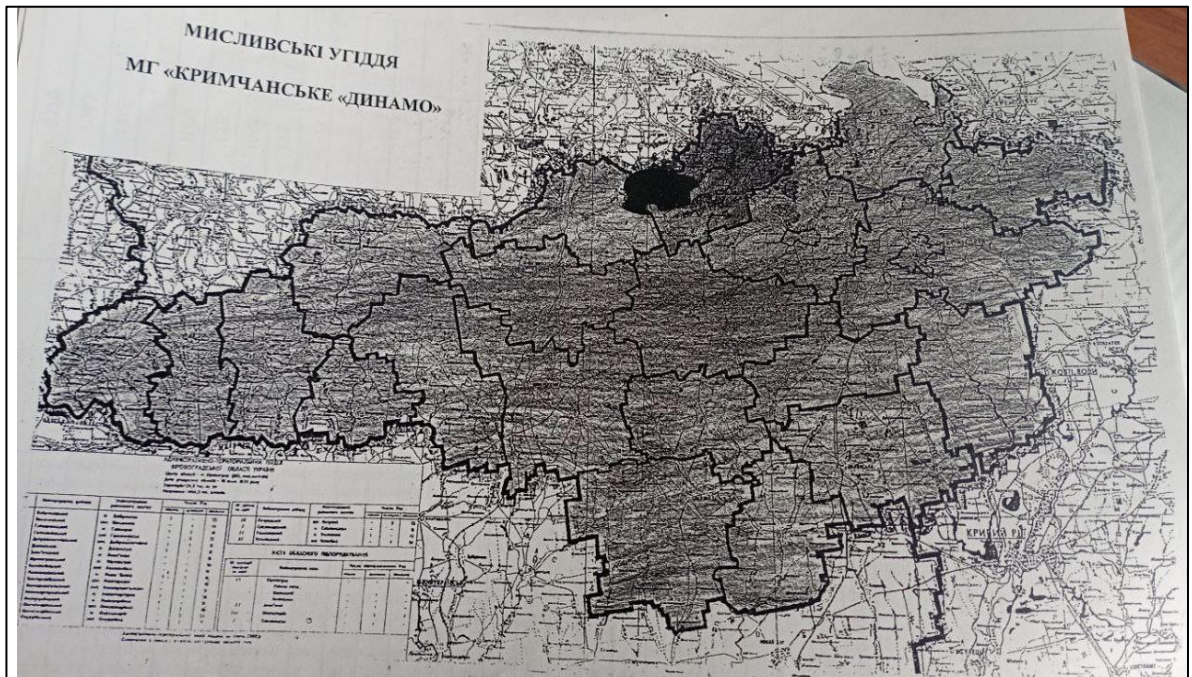

Рис. 1.1. Карта-схема угідь і опис меж мисливського господарства МГ «Кримчанське «Динамо».

Штатний персонал господарства складається з двох егерів. На даний момент мисливське господарство очолює районний мисливствознавець Черкас Олександр Васильович. Площу закріплених за підприємством мисливських угідь доглядають 2 штатні егері, а саме: Жирун Василь Іванович, Воробйова Наталія Якіївна.

1.3. Клімат, рельєф та ґрунти

Клімат континентальний із середньорічною температурою повітря + 8,3 °С, відносно м'якою зимою і теплим літом. Середні кліматичні показники району розташування підприємства оптимальні. Але не завжди вони такі сприятливі. В окремі роки бувають значні відхилення як взагалі, так і по окремих частинах території. Кліматичні показники наведені в таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Найменування показників	Одиниці вимірювання	Значення	Дата
1. Температура повітря:	-	-	-
-середньорічна	градус	+8,3°С	-
-абсолютна максимальна	-*-	+23,6°С	-
-абсолютна мінімальна	-*-	-10,2°С	-
2. Кількість опадів за рік	мм	564	-
3. Тривалість вегетаційного періоду	днів	190	-
4. Останні заморозки весною	-	-	15 травня
5. Перші заморозки восени	-	-	20 вересня
6. Середня дата замерзання рік	-	-	24 грудня
7. Середня дата початку паводка	-	-	15-25 березня
8. Сніговий покрив:	-	-	-
-потужність	см	12	-
-час появи	-	-	9 грудня
-час сходження у лісі	-	-	13 березня
9. Глибина промерзання ґрунту	см	55	-
10. Напрямок переважаючих вітрів по сезонах:	-	-	-
-зима	румб	ПдС	-

продовження таблиці 1.1

-весна	-*_-	З-ПдС	-
-літо	-*_-	Пдз	-
-осінь	-*_-	З-ПнС	-
11. Середня швидкість переважаючих вітрів за сезонами:	-	-	-
-зима	м/сек.	3,9	-
-весна	-*_-	3,6	-
-літо	-*_-	2,4	-
-осінь	-*_-	3,7	-
12. Відносна вологість повітря	%	85	-

У загальному вище перелічені кліматичні показники сприятливі для існування більшості мисливських видів, оскільки м'які зими з частими відлигами та відносно короткий період стійкого снігового покриву полегшують доступ до корму, а достатня кількість опадів забезпечує формування кормових угідь. Однак різкі коливання температур, весняні паводки та літні посухи можуть періодично погіршувати умови проживання тварин, що ускладнює доступ до корму та змушує тварин адаптуватися до нових умов.

Територія району по характеру рельєфу являє собою хвилясту рівнину, що належить до Придніпровської височини, з абсолютними висотами, які коливаються в межах 150–250 метрів, а подекуди досягають 269 метрів. На рельєф впливають яружно-балкові утворення, які зумовлюють розвиток ерозійних процесів і сприяють утворенню різних типів ґрунтів на території району.

Найбільш поширеним типом ґрунтів є чорноземи, які займають більшу частину території та відзначаються високою природною родючістю.

У північній частині регіону переважають чорноземи глибокі та опідзолені. У центральній частині області поширені чорноземи типові середньо- і малогумусні, які мають добре розвинений гумусовий горизонт (до 80 см) і містять від 5 до 7 % гумусу.

На півдні області поширені чорноземи звичайні середньогумусові та малогумусові, які містять менше гумусу (1,5-3,9 %), а також часто набувають ознак солонцюватості через підвищений вміст обмінного натрію. Вони формуються в умовах недостатнього зволоження та мають гіршу водопроникність, що обмежує їхню продуктивність у посушливі роки.

Окрім чорноземів, у ґрунтовому покриві області представлені й інші типи ґрунтів. У лісостеповій частині (43,5 % території) поширені сірі лісові ґрунти (темно-сірі, сірі та світло-сірі опідзолені), які формуються під широколистяними лісами та мають нижчий вміст гумусу порівняно з чорноземами. Вони займають невеликі площі, переважно в західній частині регіону, де чорноземи опідзолені чергуються із темно-сірими й сірими лісовими ґрунтами.

У долин річок, зокрема Дніпра, Південного Бугу, Синюхи, Великої Висі, Інгулу та Інгульця, формуються чорноземно-лучні й лучно-болотні ґрунти, які містять значну кількість органічної речовини, добре зберігають вологу, але часто мають оглеєні горизонти, що знижує їхню аерацію й ускладнює вирощування більшості культур.

У низовинних ділянках із близьким заляганням ґрунтових вод поширені солонцюваті ґрунти та солонці, які мають ущільнений ілювіальний горизонт із високим вмістом натрію, що негативно впливає на їхню родючість і водний режим.

На схилах балок та ярів, особливо в південно-східній і західній частинах області, поширені еродовані ґрунти, які зазнають значного впливу водної ерозії. Вони характеризуються зниженим вмістом гумусу, тонким гумусовим горизонтом та потребують проведення ґрунтозахисних заходів для відновлення їхньої продуктивності. Висока ступінь еродованості ґрунтів у регіоні становить серйозну проблему: у південно-східній частині області еродовано до 53 % земель, у західній – 43 %.

Механічний склад ґрунтів регіону варіюється залежно від природних умов. На вододілах переважають важкосуглинкові чорноземи, які добре утримують вологу, але повільно її поглинають, що може спричинити застій води після

сильних дощів. У заплавах річок поширені легкосуглинкові та супіщані ґрунти, які швидко пропускають воду, але гірше її зберігають, що робить їх більш уразливими до посух.

У місцях із солонцюватими ґрунтами переважають глинисті відклади, які мають низьку водопроникність, що спричиняє перезволоження у вологі періоди та пересихання в посушливі.

1.3. Гідрографія та гідрологічні умови

Процеси водної ерозії в Кіровоградській області залежать від річкової мережі та водного режиму. Територія належить до басейнів Дніпра та Південного Бугу, основними річками є Інгул, Інгулець, Синюха, Тясмин та Велика Вись. Вони мають мішане живлення (снігове, дощове, підземне) і сезонні коливання рівня води. Навесні підйом води спричиняє розливи, а влітку та восени рівень значно знижується, що може призводити до пересихання малих річок. Характеристика річок, що протікають на території регіону наведена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Характеристика річок, що протікають на території регіону

Назва річки	Куди впадає	Протяжність, км	Швидкість течії, м/с	Ширина, м	Глибина м
Дніпро	Чорне море	68	0,6	300-400	4-6
Південний Буг	Чорне море	84	1,5	50-70	2-3
Інгулець	Дніпро	176	0,3	20-30	1,5-2,5
Тясмин	Дніпро	30	0,7	15-25	1-1,8
Інгул	Південний Буг	175	0,5	35-45	2-3

Продовження таблиці 1.2

Синюха	Південний Буг	90	0,4	25-35	1-2
Велика Вись	Південний Буг	166	1	15-20	1-1,5
Чорний Ташлик	Південний Буг	106	1,3	15-20	0,7-1,2
Ятрань	Південний Буг	50	1,5	10-15	0,5-1
Висунь	Південний Буг	16	0,3	17-20	0,8-1,5

Водний баланс регіону дефіцитний: річна кількість опадів (499-582 мм) менша за випаровуваність (понад 800 мм), що зменшує водність річок і ґрунтових вод. Останні залягають на глибині 1-3 м та у заплавах 10-20 м на вододілах, але в південних районах часто мінералізовані.

Водні ресурси регулюються ставками та водосховищами, серед яких найбільше – Кременчуцьке. Однак зарегулювання стоку, розорювання заплав і кліматичні зміни спричиняють дефіцит вологи, погіршення водного балансу та активізацію ерозійних процесів.

1.4. Характеристика лісового фонду та інших угідь

Лісовий фонд регіону займає площу 183038,7 га, що становить 6,7 % від загальної площі області. Згідно з нормативами, оптимальний рівень лісистості для цього регіону має бути 11 %, що вказує на недостатню лісистість.

Лісовий фонд поділяється на три основні категорії:

1. *Захисні ліси* — 69 % від загальної площі.
2. *Природоохоронні ліси* — 19 %.
3. *Рекреаційно-оздоровчі ліси* — 12 %.

Основними видами дерев у регіоні є дуб, акація та ясен. Згідно з лісовою типологією, найбільше поширені діброви (84 %), судіброви (12 %), субори (3 %) і бори (1 %). Більшість лісів складають середньовічні насадження (57 %), а також молодняки (9 %) і стиглі чи перестиглі ліси (18 % та 16 % відповідно).

Розподіл лісового фонду по території є нерівномірним. У Олександрівському та Світловодському районах лісистість перевищує 15 %, в той час як на півдні області цей показник не перевищує 5 %. Деревостани в основному складаються з твердолистяних порід — дуба, ясена та клена.

1.5. Економічні умови ведення господарства.

Економічні умови ведення мисливського господарства «Кримчанське «Динамо» залежать як від загального стану економіки регіону, так і від діяльності організацій, що займаються охороною та використанням мисливських угідь. Важливу роль відіграє співпраця між місцевими органами влади, лісовими підприємствами, сільськогосподарськими виробниками та природоохоронними установами, що забезпечує ефективну роботу господарства.

Мисливські угіддя мають свою специфіку, що обумовлена природними умовами та соціально-економічною ситуацією в регіоні. Тут розвиваються сільськогосподарські підприємства, що займаються рослинництвом і тваринництвом, а також лісове господарство, яке підтримує екологічний баланс і забезпечує ресурси для мисливства.

Промисловість в регіоні не дуже розвинена, і основні підприємства зосереджені в районних центрах. Проте важливу роль відіграють приватні сільськогосподарські підприємства, що сприяють розвитку тваринництва, зокрема м'ясо-молочного напрямку.

Висновки:

1. Клімат регіону загалом сприятливий для диких тварин, проте посухи та різкі температурні коливання можуть впливати на їх чисельність.
2. Лісові біотопи займають меншу площу, ніж оптимально необхідно, що може обмежувати кормову базу та укриття для тварин.
3. Водні ресурси представлені кількома річками, але в посушливі періоди малі водотоки пересихають, що ускладнює доступ до води.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН МИСЛИВСЬКОЇ ФАУНИ ТА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

2.1 Методика дослідження

Основним методом підрахунку кількості ссавців узимку є маршрутний облік за слідами на снігу. Для цього прокладаються маршрути завдовжки від 5 до 15 км, де часто ходять тварини: по лісових просіках, по дорогам, уздовж полів або по кварталних лініях. Облік проводиться відразу після того, як випав свіжий сніг, щоб добре було видно залишені сліди за останню добу. Під час перевірки маршруту записується, які сліди належать тварині, куди вона прямувала і скільки разів проходила.

Для визначення загальної кількості тварин, використовуються нормативи добового ходу. Це середні показники того, скільки кілометрів за добу проходить кабан, козуля, лисиця чи заєць. Для більшої точності результатів, метод проводять ще раз по тим самим маршрутам через 24 години. Це допомагає зрозуміти чи не було пораховано двічі одну й ту саму тварину, та врахувати як вона рухається протягом дня.

Також для точного підрахунку на окремих територіях додатково застосовується метод дворазового маршрутно-облогового обліку. Для цього потрібно обрати ділянку площею 500-1000 гектарів та затерти всі старі сліди на ділянці. Потім через 2 доби обходиться ділянка по периметру і фіксуються всі нові сліди які вели до ділянки та з неї. Цей метод дозволяє дуже надійно визначити скільки саме тварин перебувало на території і не допустити дублювання підрахунку.

Окремо слід зазначити використання автономних фото- та відеопасток, які встановлюються у місцях де звірі найчастіше бувають, наприклад біля солонців, водойм або на звіриних стежках. Камери оснащуються датчиками руху і можуть вести як денну так і нічну зйомку. Отримані фото та відео дозволяють визначити не тільки вид тварини, а й проаналізувати поведінку, те наскільки часто вона

відвідує ці місця. Також це дозволяє зафіксувати рідкісні та обережні види тварин, які складно побачити під час звичайних спостережень.

Кількість мисливських птахів (сірої куріпки, крижня, лиски, перепілки, голуба та куликів) оцінюється за допомогою маршрутних візуальних спостережень. Обліки проводяться ранком та ввечері, коли птахи найактивніші. На відкритих ділянках наприклад заплави, поля, луки можна використовувати біноклі, це допомагає вести спостереження на відстані та точніше вести підрахунок.

Також цінним джерелом інформації є анкетні опитування штатних єгерів та мисливознавців, які добре знають місцеву фауну. Отримані дані перевіряються з результатами спостережень, що допомагає уникнути неточностей та доповнити польові дані.

2.2. Видовий склад та чисельність мисливських тварин

Лісистість Кіровоградської області становить 6,7 %, територія розміщення угідь неоднорідна, має відмінності в класах віку стиглості насаджень, наявності річок, водоймищ, боліт, джерел. Природна зона лісостепу та степу створює оптимальні умови для проживання і розмноження мисливської фауни. У таблиці 2.1 наведено систематичне положення мисливських тварин, що мешкають на території мисливського господарства.

Таблиця 2.1

Систематична структура мисливських тварин у МГ «Кримчанське «Динамо»

№ п/п	Ряд	Рід	Вид
Клас Птахи (Aves)			
1	Гусеподібні	Крижень	Крижень (<i>Anas platyrhynchos</i> L.)
2	Лискові	Лиска	Лиска (<i>Fulica atra</i> L.)
3	Куроподібні	Пердикс	Сіра куріпка (<i>Perdix perdix</i> L.)
4		Перепілка	Перепілка (<i>Coturnix coturnix</i> L.)
5	Куликові	Кулики	Кулик (<i>Charadrius</i> spp. L.)
6	Голубоподібні	Голуб	Голуб (<i>Columba livia</i> G.)

Продовження таблиці 2.1

Клас Ссавці (Mammalia)			
7	Парнокопитні	Козуля	Козуля (<i>Capreolus capreolus</i> L.)
8		Свиня	Кабан (<i>Sus scrofa</i> L.)
9	Хижі звірі	Вульпес	Лисиця (<i>Vulpes vulpes</i> L.)
10		Мартес	Куниця лісова (<i>Martes martes</i> L.)
11		Мелес	Борсук (<i>Meles meles</i> L.)
12		Норці	Норець Великий (<i>Mustela lutreola</i> L.)
13	Зайцеподібні	Лепус	Заєць сірий (<i>Lepus europaeus</i> P.)
14	Гризуні	Сіуріус	Білка (<i>Sciurus vulgaris</i> L.)
15		Ондатра	Ондатра (<i>Ondatra zibethicus</i> L.)

Кабан (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758) - є один із найбільших, поширених ссавців із родини свиней (Suidae). Кабан це приклад чудової адаптації до різних природних умов, це дозволяє йому виживати в різних біотопах. Він відомий своїми значними розмірами та міцною будовою тіла. Довжина варіюється від 140 до 200 см, залежно від підвиду, географічного регіону та статі тварини. Висота в холці — найвищій точці тулуба — різниться від 60 до 115 см, це досить великий та стійкий звір.

Вага кабана також може відрізнятись. Зазвичай вага дорослих особин варіюється від 70 до 250 кг. Були засвідчені випадки ваги кабана в 350 кг. Самці зазвичай значно більші за самиць. Масивне тіло дикої свині тримається на відносно коротких, але дуже міцних ногах, це дозволяє йому проходити в важкодоступних місцях та розвивати велику швидкість. Особливо потужною є передня частина тулуба, яка значно вища і ширша за задню, що забезпечує тварині більшу силу при розриванні ґрунту та пошуку їжі.

Голова дикої свині має видовжену, конусоподібну форму, яка завершується характерним голим рилом. Це рило є особливо важливим для дикої свині, оскільки служить головним інструментом для риття землі в пошуках їжі. Воно є дуже чутливим до різних запахів та структур ґрунту, що дозволяє свині знаходити поживні корені, бульби та дрібних безхребетних під товстим шаром землі. Очі в кабана невеликі, високо розташовані, але це і не є основним органом чуття. Основні розвинені органи чуття це нюх та слух. Вуха великі, трикутної форми, стоять прямо на голові, тому звуки небезпек чує на суттєвих відстанях.

На тілі в кабана рідка, жорстка щетина, що захищає його від холоду та механічних пошкоджень. Взимку щетина стає густішою і темнішою, що дозволяє комфортно перезимувати. Забарвлення тварини залежить від сезону та віку. Спина кабана зазвичай має темне, чорно-буре забарвлення, яке змінюється в залежності від пори року: влітку шерсть світліша, ближче до сірої, тоді як взимку вона стає темнішою і густішою, що допомагає тварині краще зливатися з оточенням і захищатися від холодів. Молоді особини, які називаються поросятами, мають характерні світлі смужки вздовж тулуба, які з часом зникають. Це смугасте забарвлення допомагає поросятam маскуватися серед рослинності та уникати хижаків.

Раціон кабана переважно складається з рослинної їжі. Це можуть бути жолуді, горіхи, дикі фрукти, кореневища і бульби рослин. Також це може бути і тваринна їжа, наприклад: дрібні ссавці, яйця птахів, комах та навіть падоль. У випадках, коли природні кормові ресурси обмежені, кабани можуть приходити до людських поселень і шкодити урожаю, поїдаючи зернові та овочеві культури. [1]. Динаміка чисельності кабана в мисливських угіддях наведена на рисунку 2.1.

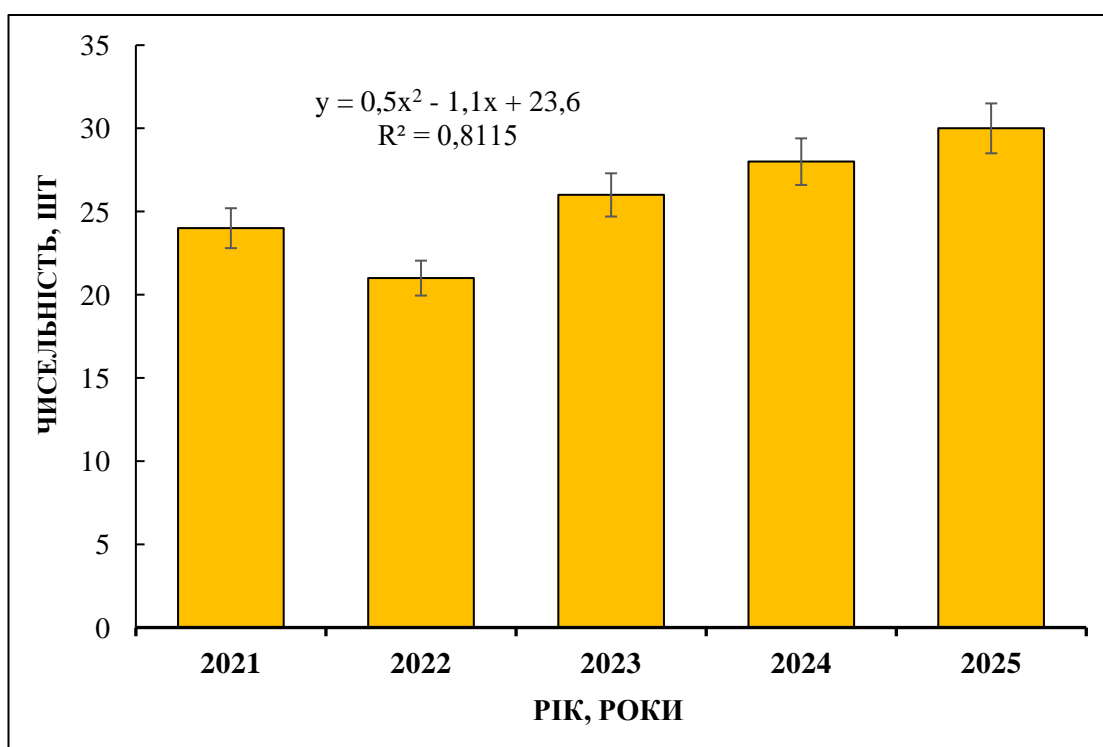

Рис. 2.1. Динаміка чисельності кабана в мисливських угіддях Чорноліському надлісництві з 2021 по 2025 роки

Історично кабан був широко поширений на території України і його ареал охоплював всі природні зони. Проте внаслідок людської діяльності, зокрема вирубки лісів та полювання, ареал значно скоротився. Нині її популяції збереглися головним чином у Поліссі, Карпатах, Лісостепу та окремих частинах Степу. Особливий інтерес становить те, що у 1957 році кабан був інтродукований до лісів Криму, де він успішно прижився і поширився, створивши нову популяцію.

Хоча найкраще почувається в листяних і мішаних лісах. Часто зустрічається в лісових масивах біля водойм та боліт, де є достатньо корму та місць щоб сховатися. Окрім цього, вони є хорошими плавцями і добре перетинають різні водяні перешкоди.

Розмножуються дикі свині переважно взимку. Період вагітності самиці становить 15-17 тижнів народжує від 4 до 8 поросят. Поросята вагою до 1 кг, уже після першого року можуть важити до 30 кг. Самиця агресивно захищає своє потомство, та створює із рослинності місця схову.

Козуля (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758) – це невеликий і стрункий олень. Довжина її тіла варіюється від 95 до 135 см, висота в холці становить 60-80 см, а вага – 15-35 кг. Голова коротка, з загостреним рильцем. Вуха великі, видовжено-овальної форми, приблизно 2/3 довжини голови.

Самці мають роги, що зазвичай мають поздовжні ребра та дрібні горбки, відомі як "перлини". Забарвлення хутра змінюється залежно від сезону: взимку воно темно-сіре або сіро-буре, а влітку яскраво-руде. Оленята народжуються з плямистим малюнком на спині, що забезпечує природне маскування. Хвіст короткий і майже непомітний серед шерсті. Білувата пляма на задній частині тіла – "дзеркало" – має відмінності у формі між самцями та самками.

Линяння відбувається двічі на рік: з травня по червень та в жовтні. Волосся зимового покриву довше й густіше за літнє.

Козуля проживає в різних природних зонах також зустрічається в Карпатах, Криму і у заплавах річок. Висотний діапазон її поширення сягає 1700-1800 м над рівнем моря.

Період гону припадає з липня по серпень. Народження малят відбувається у травні-червні після 41-43 тижнів вагітності. Новонароджені важать 0,5-1,6 кг і перші дні ховаються в траві. Через 10-12 днів вони починають слідувати за матір'ю, а через два тижні пробують їсти рослинний корм. Повноцінно формуються у віці двох років.

Роги у самців починають рости ще в перший рік життя. Кожного року вони змінюються: старі скидають взимку, а нові роги відростають ще до весни й очищуються від шкіри в травні-липні.

Козулі живуть невеликими групами, взимку можуть об'єднуватися у більші череди. Самці навесні займають власні території, позначаючи їх запаховими мітками. Живляться рослинною їжею, можуть шкодити сільськогосподарським культурам в пошуках їжі.

В Україні козуля є об'єктом мисливського промислу. На популяцію впливає, браконьєрство, хижаки (вовки, рисі, собаки), дорожні аварії та несприятливі погодні умови [1]. Динаміка чисельності козулі в мисливських угіддях наведена на рисунку 2.2.

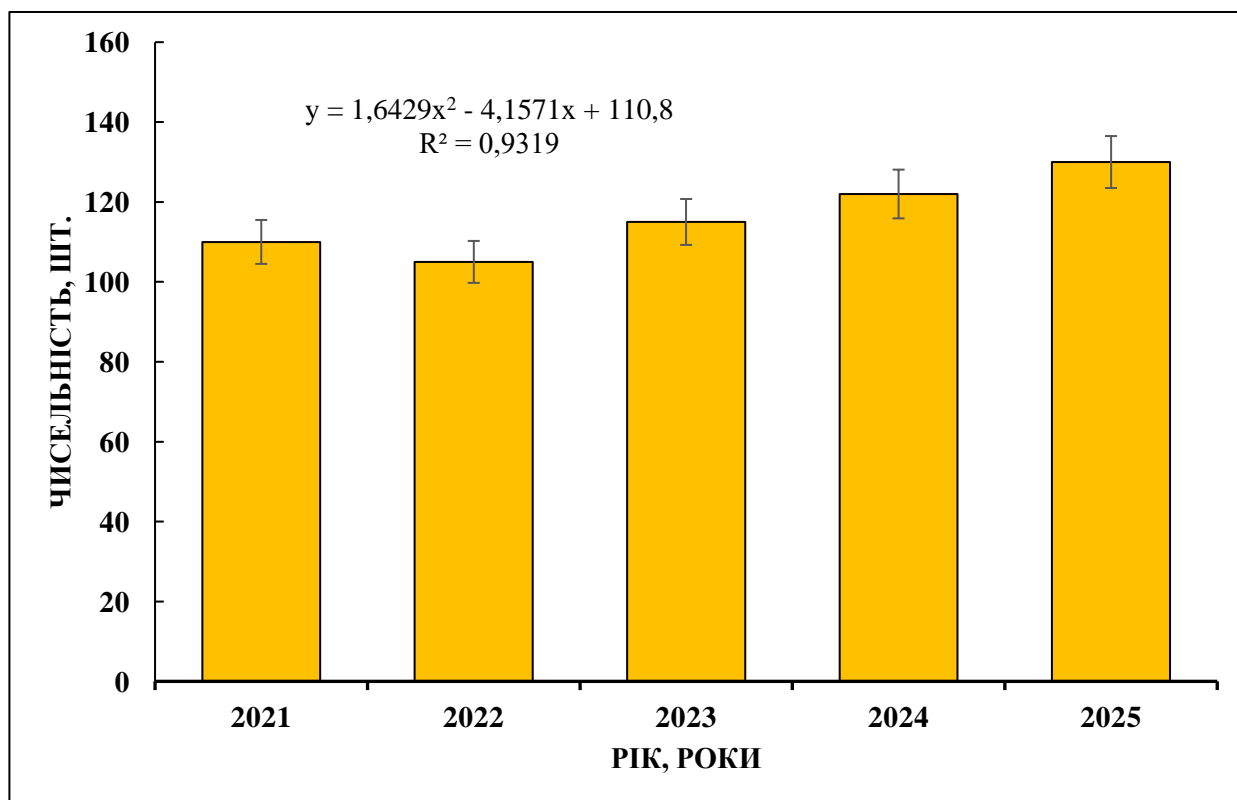

Рис. 2.2. Динаміка чисельності козулі в мисливських угіддях

Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

Заєць сірий (*Lepus europaeus* Pallas, 1778) – один із найпоширеніших представників фауни України. Довжина його тіла становить 50-75 см, довжина хвоста – 7-12,5 см, а маса коливається в межах 2,5-7,5 кг. Середня вага зайців, здобутих під час полювань, зазвичай складає близько 3,8 кг. Самки зазвичай більші за самців.

Забарвлення хутра змінюється залежно від сезону: влітку воно жовто-бурого кольору з чорною строкатістю, а взимку стає світлішим, але білим не буває ніколи. Линяє двічі на рік. Довгі вуха (9-15 см), якщо їх відігнути вперед, значно виходять за межі носа. Очі розташовані з боків голови, що забезпечує широкий кут огляду – до 300-320 градусів. В зайця дуже розвинені органи чуттів, вуха дозволяють зазделегіть почути загрозу, а очі забезпечують максимальний огляд. Також мають хороший нюх

Поширений по всій території України. Мешкає в усіх лісорослинних зонах, степ, лісостепові зони, великі лісові масиви Полісся, Карпати та Крим. У Карпатах зустрічається до висоти 2000 м над рівнем моря. Найчастіше трапляється у відкритих місцевостях, на луках, у чагарниках та вздовж річкових долин, уникаючи густих лісів. Не риє нор, але коли багато снігу взимку, заривається у сніг, там тимчасово укривається.

Веде переважно самотній спосіб життя, уникає скупчень інших особин. Він дуже обережний і доволі потайливий, покладається на свою швидкість та маскування. Переважно активний вночі в пошуках їжі, а удень він ховається в природних укриттях. Не має постійного прихистку, але часто використовує ті самі місця для відпочинку, роблячи неглибокі заглиблення у землі або снігу.

Пересувається характерними стрибками завдяки потужним заднім кінцівкам. У разі небезпеки може розвивати швидкість до 60 км/год, а також здійснювати різкі повороти та стрибки у висоту до 2м. Під час втечі часто використовує петлі – складні маршрути, які заплутують переслідувача.

Основу раціону складає рослинна їжа, яка змінюється за сезонами. Влітку заєць живиться травами, молодими пагонами, листям, плодами і зерновими

культурами. Восени споживає кору, суху траву, коренеплоди. Взимку основа харчів, це кора молодих дерев, бруньки, гілки, озимі посіви. Може завдавати шкоди господарствам, об'їдаючи молоді дерева, сіянці та саджанці.

Самка виводить потомство у неглибоких ямках серед густої трави, бур'янів або на ріллі. Період розмноження триває з січня до липня. За сприятливих умов самка може мати до чотирьох приплодів на рік:

- перший приплід: парування до середини лютого, народження в березні;
- другий: парування в квітні, народження в травні;
- третій: парування в травні, народження в червні;
- четвертий: парування в липні, народження у вересні.

Новонароджені малята зрячі, вкриті хутром і важать у середньому 110 г. Відразу після народження вони ссуть молоко, після чого мати залишає лігво, повертаючись лише для годування. Вже на 7-10 день після народження вони починають їсти зелений корм. Повністю самостійними стають у віці 3-4 тижнів. Заєць росте швидко: у місяць він важить 1 кг, у два місяці – 2 кг, а росте до 4 років. Статевої зрілості досягає на другий рік життя. Тривалість життя може становити 12-13 років. Хоча в природі зазвичай живе 1-5 років.

Основні вороги – лисиці, вовки, бродячі собаки, рисі, великі хижі птахи, але багато особин гине від браконьєрів, від сільськогосподарських машин та автомобілів [10, 12, 20]. Динаміка чисельності зайця в мисливських угіддях Чорноліського надлісництва наведена на рисунку 2.3.

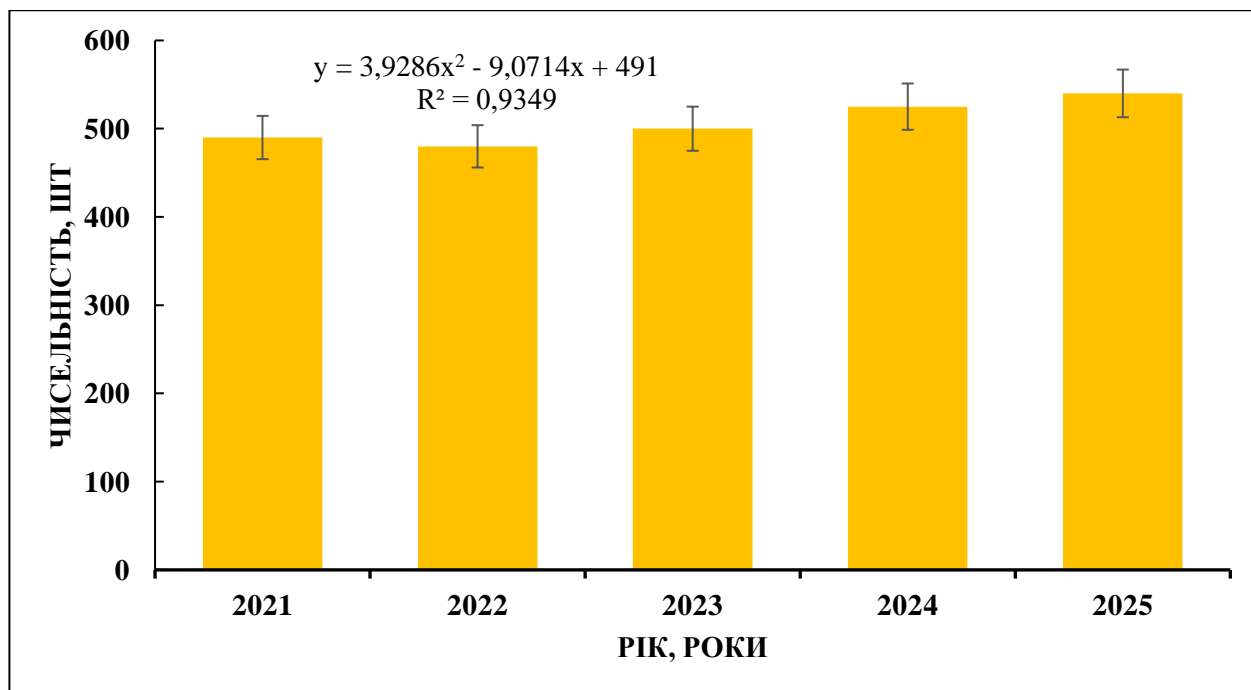

Рис. 2.3. Динаміка чисельності зайця в мисливських угіддях Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

Куріпка сіра (*Perdix perdix* Linnaeus, 1758) – невеликий птах, вагою 400-500 грамів і довжиною близько 30 см. Її забарвлення сіре з бурими відтінками, що допомагає добре маскуватися. Самці більші за самок, але виглядають майже однаково. Линяють раз на рік, зазвичай влітку протягом декількох місяців.

Куріпка живе на більшості території України, окрім Карпат і Криму на висоті понад 900 м і густих лісів. Куріпка живе у степах та лісостепах, вибираючи відкриті місцевості: поля, луки, яри, узлісся та захисні смуги. Вона також часто зустрічається біля річок, на пасовищах та в лісових вирубках. Восени й взимку куріпки збираються у зграї (прайки) з кількох родин, що допомагає їм знаходити їжу і захищатися від хижаків.

Веде осілий спосіб життя і далеко не переміщується. Основна активність припадає на ранок і вечір, а вдень ховається в траві чи кущах. Вона добре бігає, і якщо виникає небезпека, спочатку тікає, а злітає лише в крайньому випадку. Летить низько і швидко, але недовго.

Навесні, коли сніг тане, птахи утворюють пари. Гнізда вони роблять на землі, серед кущів або високої трави. Самка відкладає від 10 до 22 яєць, але

зазвичай це 12–14 яєць. Висиджує яйця тільки самка протягом 23-24 днів. Пташенята вилуплюються зрячими і вкритими пухом, і вже через кілька годин можуть самі ходити. За шість тижнів досягають розмірів дорослих особин.

Куріпки їдять усе, що можна знайти. Влітку вони харчуються комахами (жуки, коники, гусінь), що важливо для пташенят. Дорослі куріпки поступово переходять на рослинну їжу: насіння бур'янів, зернові культури, листя та пагони. Восени вони їдять на полях кукурудзу, буряки і навіть заходять у сади. Взимку їхній раціон включає залишки зерна, насіння диких рослин та сходи озими.

На популяцію впливають хижаки (яструби, лисиці, бродячі коти та собаки), а також діяльність людини (використання хімікатів, механізовані жнива). У суворі сніжні зими птахи можуть масово гинути через нестачу їжі.

Куріпка відіграє важливу роль у сільському господарстві, знищуючи шкідників і зберігаючи врожай. Її чисельність є показником екологічного стану території [2, 10, 14]. Динаміка чисельності куріпки в мисливських угіддях наведена на рисунку 2.4.

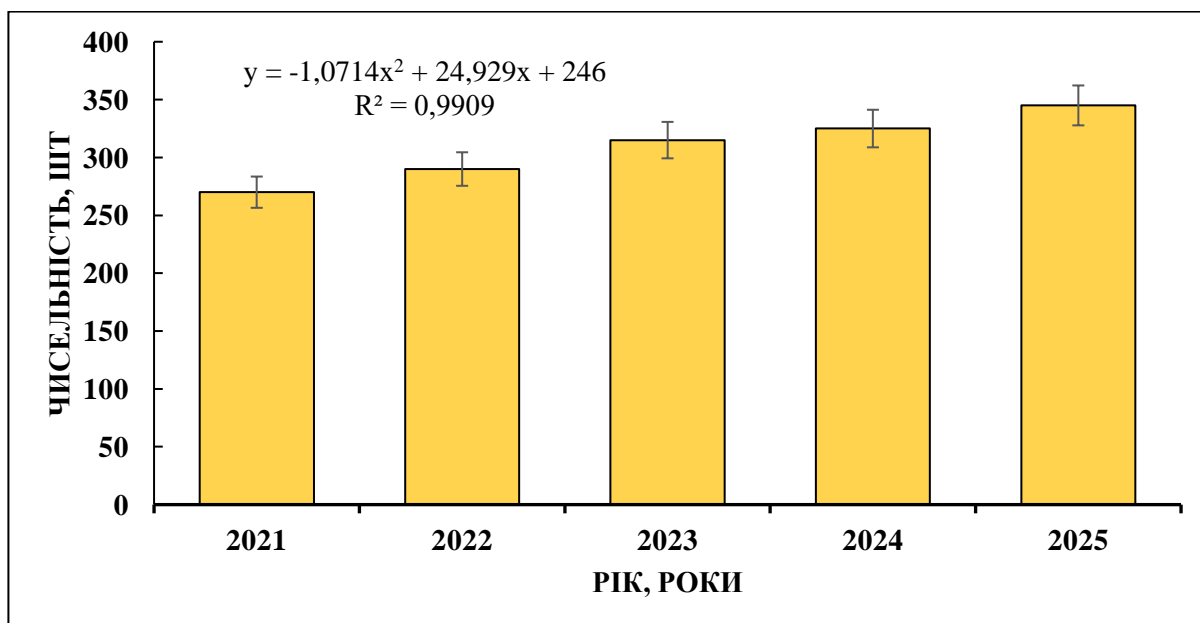

Рис. 2.4. Динаміка чисельності куріпки сірої в мисливських угіддях Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

Крижень (*Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758) – один з найбільш поширених видів диких качок. Досить велика качка, довжина тіла самців становить 55–65 см, самки – 50–60 см. Маса варіюється від 800 г до 1,7 кг. Самці

різняться яскравим забарвленням, а у шлюбний період голова має темно-зелене оперення з металевим відблиском, дзьоб жовтий, шия розмежована білим кільцем. Груді мають каштаново-коричневе забарвлення, черево світло-сіре, а надхвістя чорне. Самки менш яскраві, їхнє оперення буре з темними плямами, що допомагає їм маскуватися серед рослинності. На крилах у обох статей добре помітне характерне фіолетове «дзеркальце», обрамлене білими смугами.

Ареал крижня досить поширений, охоплює Європу, Азію, Північну Америку та навіть деякі райони Африки. В Україні цей вид зустрічається майже повсюдно, окрім високогірних районів Карпат. Він заселяє різні типи водойм, включаючи болота, заплави, ставки, річкові заплави та штучні водойми. Надає перевагу місцям з густою прибережною рослинністю, що забезпечує укриття та кормову базу.

Крижень є осілим або перелітним птахом залежно від кліматичних умов. Більшість птахів, що гніздяться в північних районах, мігрують зимувати в тепліші регіони. Перельоти розпочинаються у серпні й тривають до пізньої осені. Частина популяції залишається зимувати в Україні, особливо в регіонах з незамерзаючими водоймами.

Крижень – це соціальний птах, поза періодом гніздування вони утворюють великі зграї. Активні переважно у ранкові та вечірні години в пошуках їжі. Політ крижня швидкий і супроводжується характерним свистом крил. Голосові сигнали включають низьке хрипке крякання у самця та гучне «квакання» у самиці, особливо в осінній та зимовий період.

Шлюбний сезон у крижнів починається ранньої весни. Пари формуються ще під час зимівлі або на початку весняного перельоту. Гніздування відбувається у квітні-травні. Крижень будує гніздо в густій рослинності на землі, це можуть бути зарості очерету, трави, інколи в дуплах дерев або навіть у покинутих гніздах інших птахів. Самиця відкладає від 9 до 18 яєць світло-зеленого забарвлення, розміром приблизно 56×40 мм. Інкубація триває 26–28 днів, і її виконує тільки самиця. Пташенята вилуплюються зрячими, вкритими пухом і вже через кілька годин після народження здатні самостійно слідувати за матір'ю до води. Вони

швидко ростуть і стають на крило приблизно через два місяці. Статевої зрілості молоді птахи досягають ще в перший рік життя.

Крижень всеїдний. Його раціон змінюється залежно від сезону та умов навколишнього середовища. Основу живлення складають водна та наземна рослинність, такі як насіння, коріння та листя, зернові культури, особливо після збору врожаю, водяні безхребетні, зокрема молюски, ракоподібні, комахи та їхні личинки. У разі дефіциту інших джерел їжі крижень може живитися дрібною рибою та амфібіями. Має багато природних ворогів, серед яких хижі птахи (яструби, шуліки та соколи) ссавці, зокрема лисиці, бродячі собаки та коти, а також великі хижі риби. Особливу загрозу для крижня становлять діяльність людини та зміни природного середовища, наприклад осушення боліт, меліорація земель, забруднення водойм пестицидами та хімічними відходами, браконьєрство та кліматичні зміни, що впливають на міграцію та зимівлю.

Крижень є одним з найважливіших видів у мисливському господарстві. Його цінують за смачне м'ясо та цінне пір'я, яке використовується у промисловості. Вид також відіграє важливу роль у регуляції чисельності водних безхребетних та підтримці екосистеми водойм.

У багатьох країнах діють заходи з охорони цього виду, включаючи встановлення мисливських сезонів, створення заповідних територій та штучних гніздових платформ. Охорона місць гніздування та зимівлі є ключовим фактором збереження стабільної популяції крижня у природі [1, 14]. Динаміка чисельності крижня в мисливських угіддях наведена на рисунку 2.5.

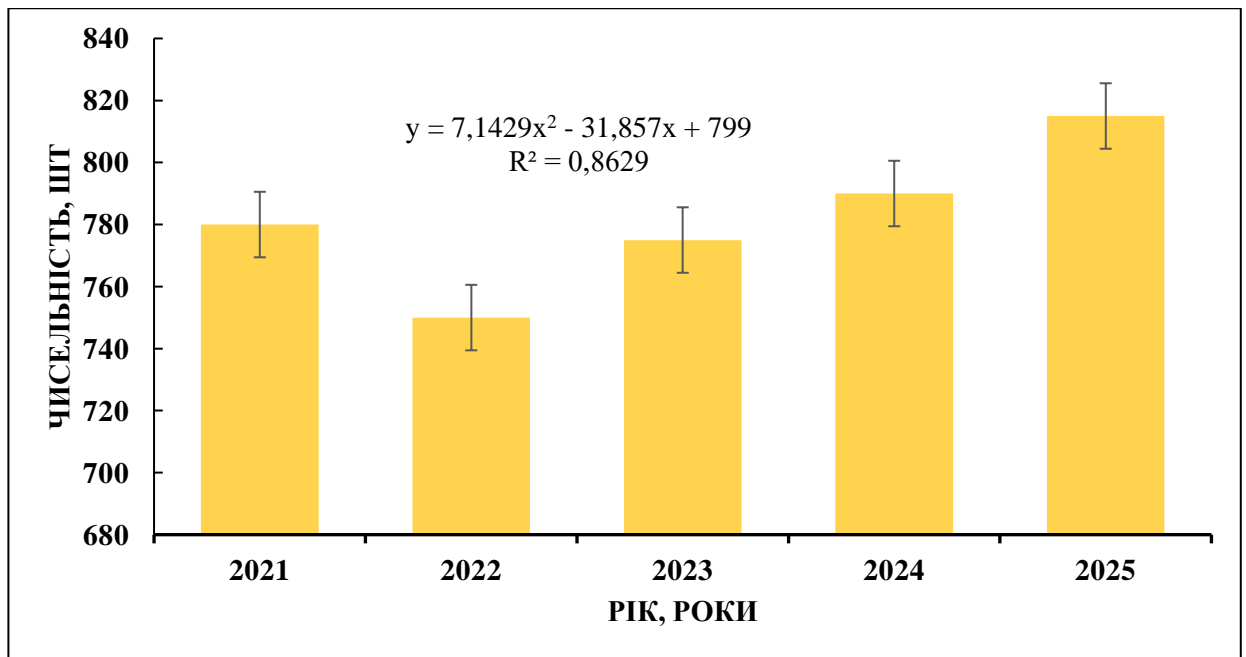

Рис. 2.5. Динаміка чисельності крижня в мисливських угіддях Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

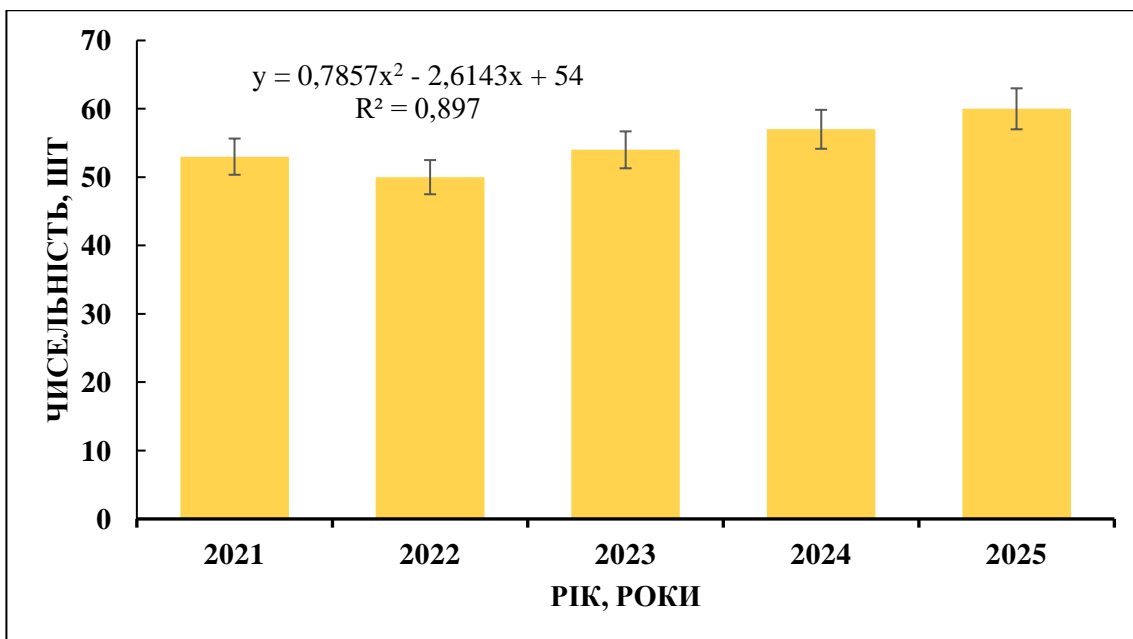
Лісова куниця (*Martes martes* Linnaeus, 1758) – спритний і гнучкий хижак середнього розміру, що мешкає в лісових масивах. Довжина її тіла варіюється в межах 40–53 см, хвіст пухнастий і становить близько половини загальної довжини (22–28 см), а висота в холці досягає 13–18 см. Дорослі особини мають масу від 0,8 до 1,7 кг, але самки менші за самців. Зовні лісова куниця вирізняється тонким, витягнутим тілом із добре розвиненими кінцівками, пристосованими для лазіння. Її шерсть густа та м'яка, кольором від темно-бурого до чорного з жовтуватими відтінками на боках та животі. На горлі й грудях розташована світла пляма, забарвлення якої змінюється від блідо-жовтого до яскраво-помаранчевого. Лапи широкі, п'ятипалі, з міцними кігтями, що дозволяють тварині впевнено пересуватися по деревах. Подушечки ступень вкриті густим хутром, що полегшує пересування засніженими ділянками.

Ареал поширення лісової куниці включає Полісся, значні лісові території Лісостепу, а також Карпати, там вона може зустрічатися на висотах до 1600–1800 м над рівнем моря. Коли шукає їжу може заходити далеко на південь уздовж річкових долин. Основними місцями проживання є густі лісові масиви, особливо старовікові букові, ялицево-букові та смерекові праліси з великою кількістю дупел і буреломів, що забезпечують надійні сховища.

Переважно веде нічний спосіб життя, хоча іноді її можна зустріти і вдень. Відпочиває в дуплах, старих гніздах вивірок або птахів, а своє кубло облаштовує мохом і лишайниками. Шлюбний період припадає на липень-серпень, інколи повторно на січень-лютий. Вагітність триває 8–9 місяців, після чого у квітні-травні народжується 2–6 малят, які на прикінці літа вже повноцінно сформуються і надалі самостійно живуть. У природних умовах тривалість життя становить 14–17 років.

Лісова куниця є активним хижаком, який харчується здебільшого дрібними ссавцями (мишоподібними гризунами, білками, дрібними птахами), може доповнювати раціон комахами та рослинною їжею, це ягоди або плоди дикорослих дерев. У деяких випадках може нападати на зайців або молодих козуль, а в Карпатах полює навіть на таких великих птахів, як тетеруки та глухарі. Вона постійно переміщається у пошуках їжі, проходячи за ніч до 30 км. Хоча добре лазить по деревах, часто пересувається і по землі. Площа мисливської території залежить від умов і може становити від 5 до 23 км².

Природними ворогами куниці є лисиці, великі хижі птахи (орли, яструби, сови). Серед небезпечних захворювань відзначають сказ і гельмінтози. Часто гине під колесами автомобілів. Вид має важливе промислове значення завдяки цінному хутру, що високо цінується у хутровому промислі [1, 17, 23]. Динаміка чисельності куниці в мисливських угіддях наведена на рисунку 2.6.

Динаміка чисельності куниця в мисливських угіддях
Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

Характеристику чисельності мисливських звірів в згідно таксаційного обліку станом на 01.01.2025 подано у таблиці 2.2 [1].

Таблиця 2.2.

Характеристику чисельності мисливських звірів в господарстві згідно таксаційного обліку

Назва виду	Чисельність, шт.
Тип Хордові, Підтип Хребетні, Клас Ссавці - Mammalia	
Козуля	112
Кабан	22
Заєць сірий	464
Лисиця	16
Куниця лісова	65
Борсук	47
Норець великий	760
Білка	75
Ондатра	190
Клас Птахи - Aves	
Крижень	842
Лиска	993
Сіра куріпка	195
Перепілка	970
Кулик	1060
Голуб	6022
Всього звірів	1751
Всього птахів	10082

2.3. Бонітування угідь для основних видів мисливських тварин у межах Черноліського надлісництва

Оцінка мисливських угідь за придатністю для різних видів тварин називається бонітуванням. Основна мета цього заходу полягає в тому, щоб зрозуміти, наскільки кожна ділянка підходить для певних видів мисливської фауни. Це дає поділити угіддя на різні категорії за якістю і порівняти їх за продуктивністю. Під продуктивністю розуміють кількість добутої мисливської продукції, наприклад м'ясо чи хутро яке можна отримати в результаті експлуатації угідь. А відтворення на відміну від продуктивності, характеризується фактичними запасами мисливської фауни на території.

Для оцінки продуктивності та відтворення мисливських угідь найчастіше застосовується підрахунок на певну площу, наприклад на 1000 гектарів. Бонітування мисливських угідь проводиться за методом кількісного обліку, що дає можливість визначити кількість тварин таких як кабан, олень чи козуля. Цей метод широко застосовується у заповідниках для точного моніторингу популяцій.

У рівнинних місцях мисливські угіддя поділяються на три класи бонітетів:

Перший клас бонітету – це угіддя, які є ідеальними для окремих видів мисливської фауни. Тут присутні чудові умови для захисту та різноманітна кормова база.

Другий клас бонітету – охоплює угіддя середньої якості, де кормова база більш однорідна, а захисні умови достатні для проживання тварин.

Третій клас бонітету – характеризує угіддя, які не придатні для окремих видів через недостачу кормової бази.

Під час бонітування враховуються різні властивості: вік і густина рослинного покриву, підлісок, врожайність кормових рослин (жолуді, ягоди) і наявність інших варіантів корму. Також, велике значення має людський фактор — дороги, туристичні бази та інші об'єкти які можуть знизити якість угідь.

На прикладі зайця сірого, якщо до лісового масиву примикають насадження першого класу, то оцінка краю лісу на глибину до одного кілометра може підвищуватися на один бал.

Оцінюючи поля, враховують тип сівозміни, а лугові території оцінюють за ступенем заболоченості, наявністю водойм та рослинності [8]. Дані бонітування для основних видів мисливських тварин лісостепової правобережної зони наведені у таблиці 2.3 [3].

Таблиця 2.3

**Показники оптимальної щільності основних представників
мисливської фауни лісостепової правобережної зони**

№ п/п	Вид мисливської фауни	Оптимальна щільність		
		I	II	III
1	Козуля	57	39	21
2	Кабан	12	9	6
3	Заєць сірий	100	65	34
4	Куріпка	80	60	40

Аналізуючи показники таблиці оптимальної щільності основних представників мисливської фауни можна дійти висновку, що умови для розмноження кабана несприятливі. Потрібно враховувати, що умови бонітетів угідь для інших видів тварин не є постійними, вони можуть коливатися як в кращу так і в гіршу сторону в результаті втручання людини.

Зміна пори року впливає на бонітет угідь через зміну доступності кормів, що в свою чергу визначає умови проживання тварин. Це змушує їх перерозподіл та міграцію в межах території. Але оскільки обсяги рубок незначні й не можуть

суттєво вплинути на якість угідь, то до завершення ревізійного періоду помітних змін у бонітуванні не відбудеться.

Надмірна чисельність окремих видів мисливських тварин може завдати значної шкоди лісовим насадженням, а також сільському господарству, зокрема тваринництву та птахівництву. В результаті цього виникають суперечності між мисливським, лісовим та сільськогосподарським господарствами.

Для рішення таких ситуацій встановлено поняття оптимальної або господарсько-допустимої чисельності тварин. Це такий рівень, при якому угіддя в максимальному об'ємі відтворюються, а шкода для сільського господарства зводиться до мінімуму.

На підставі розрахованого середнього бонітету визначають оптимальну щільність конкретного виду мисливських тварин на 1000 га угідь у межах відповідної лісомисливської області (Щ). Отримане значення використовується для подальших розрахунків. Загальну оптимальну чисельність (Чзаг) певного виду диких тварин у мисливських угіддях визначають за формулою:

$$\text{Чзаг} = \text{Щ} \times S \quad (2.2.1)$$

де:

- **Чзаг** – загальна оптимальна чисельність мисливського виду на території господарства (кількість голів);
- **Щ** – оптимальна щільність виду, що вказує на його рекомендовану чисельність на 1000 га мисливських угідь;
- **S** – площа угідь (у тисячах гектарів), для яких проводиться розрахунок.

Для лісостепової правобережної зони визначено рекомендовані норми чисельності основних видів мисливської фауни на 1000 гектарів угідь (таблиця 2.4) [4].

Таблиця 2.4

**Характеристика оптимальної чисельності для основних видів
мисливських тварин Лісостепової зони**

Вид мисливської фауни	Оптимальна щільність
Козуля	19,0
Кабан	6
Заєць сірий	31,0
Куріпка сіра	38,0

2.4. Структура мисливських угідь господарства

Для оцінки та управління мисливськими угіддями важливо визначити їхню типологію. У межах лісостепової (правобережної) зони виділяють кілька основних типів територій, що становлять основу мисливських угідь:

- ліси (хвойні та листяні);
- чагарники;
- орні землі;
- луки та пасовища;
- болота, водойми;
- балки;
- інші території.

Хвойні ліси, це насадження в яких переважну частину деревного складу становлять хвойні дерева такі як сосна, ялина, ялиця, модрина, ялівець деревоподібний, кедр та інші, де листяні породи в домішку становлять не більше 2-х одиниць складу.

Чагарники – це території, що покриті переважно чагарниковою рослинністю, які відповідно з обліком лісового фонду будуть класифікуватися як землі, що вкриті лісовою рослинністю. На цих ділянках можуть рости різні види чагарників, серед яких найбільш популярними є айва, бузина, верба чагарникова, глід, дерен, жимолость, ліщина, обліпіха, свидина, шипшина, ялівець чагарниковий та інші.

До орних земель відносять ріллю, садки, виноградники та інші сільськогосподарські угіддя, що активно використовують для землеробства. До луків належать сіножаті, пасовища, вигони і біогалявини, що забезпечують кормові ресурси для худоби. Болота являють собою надмірно зволожені ділянки земель, які характеризуються специфічними ґрунтово-водними умовами, що сприяють розвитку болотної рослинності.

Водойми це різні струмки, річки, ставки, озера, водосховища та моря, кожне з яких має своє екологічне значення для регіону. Балки – це ділянки з пересіченим рельєфом, що розташовуються серед польових угідь і зазвичай далеко від основних лісових масивів. Балки як тип мисливських угідь зустрічаються виключно в лісостепових і степових регіонах.

Типи мисливських угідь розділяються на різні категорії за породним складом основних лісоутворювальних деревних порід на хвойні, листяні породи. Листяні насадження, за потреби, ділять на твердолистяні (бук, дуб, граб, клен, ясен, ільм, акація біла) та м'яколистяні (вільха, береза, осика, тополя, липа, верба). Також виділяють інші деревні породи такі як абрикос, бархат, вишня, горіх, каштан, горобина, груша, софора і інші менш поширені породи на території України.

Лісові насадження поділяються також за віковими категоріями: молодняки 1-ї та 2-ї груп віку, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестійні насадження. Незімкнуті насадження, прогалини та рідколісся, які в майбутньому можуть бути заліснені, за умови збереження певних властивостей протягом ревізійного періоду.

Також враховується наявність підросту та підліску, який має кормове та захисне значення для мисливської фауни. Густина підросту понад 1 тис. шт/га враховується як важлива видова ознака.

Підтипи мисливських угідь класифікуються таким чином:

- Рідколісся – це лісові насадження з повнотою 0,2 і менше.

- Орні землі, поділяються на два підтипи: з густою мережею лісосмуг шириною понад 5 м і площею ріллі до 100 га; з рідкою мережею лісосмуг шириною до 5 м і площею ріллі понад 100 га.
- «Балки» поділяються на чисті та зарослі деревною або чагарниковою рослинністю.
- Луки розподіляються на суходільні та заболочені.
- Водойми мають підтипи: чисті та які заросли багаторічною трав'янистою рослинністю. Окремо виділяють заплави великих річок та їх приток, що мають очеретяні зарості з водними та суходільними елементами.
- Болота поділяються на два підтипи: чисті та на зарослі трав'янистою або чагарниковою рослинністю.

Висновки:

1. Проведене бонітування мисливських угідь показало, що якість середовища проживання різних видів суттєво варіюється, а деякі території мають недостатню кормову базу.
2. Для підтримки популяцій мисливських тварин необхідні додаткові заходи з поліпшення угідь, зокрема створення кормових і захисних реміз.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ВЕДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ БІОТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Види та обсяги біотехнічних заходів

Біотехнічні заходи є важливою складовою у підтримці чисельності диких тварин і покращенні умов їх існування, особливо в мисливських угіддях. Вони проводяться з метою забезпечити оптимальні умови життя, розмноження й розвитку тварин і мінімізувати негативний вплив природних факторів та людської діяльності.

Умовно всі біотехнічні заходи можна поділити на довгострокові та короткострокові.

Довгострокові заходи, направлені на покращення середовища існування, це включає реконструкцію лісових насаджень, створення кормових і захисних посівів, облаштування штучних водойм та місць для гніздування.

Короткострокові біотехнічні заходи мають здебільшого сезонність і передбачають тимчасове покращення умов проживання тварин. Це включає зимову підгодівлю, використання залишків лісозаготівель як додаткового корму та створення тимчасових укриттів у несприятливі періоди року.

Методи реалізації біотехнічних заходів, змінюються залежно від поставлених завдань. Наприклад, одним із найважливіших напрямів є охорона місць існування тварин, що включає збереження природних лісових масивів, водойм і степових ділянок. Також часто застосовуються методи збагачення кормової бази шляхом садіння кормових рослин або розведенням певних видів тварин для підвищення кормових можливостей мисливських угідь. Важливу роль відіграє контроль чисельності хижаків, це може знадобитися для захисту популяцій мисливських видів від надмірного винищення [5, 21, 22].

Орієнтовані нормативи проектування біотехнічних споруд представлені в таблиці 3.1 [6]. Норми годівниць, підгодівельних майданчиків,

солонців та водопоїв, які наведені в таблиці, можуть варіюватися залежно від розташування лісових урочищ, умов зими та інших чинників.

Таблиця 3.1

Орієнтовні нормативи проектування біотехнічних споруд

Види тварин	Годівниці, навіси	Підгодівельні майданчики	Солонці	Водопої	Штучні місця гніздування для дичини
Олень	1 на 10 особин	–	1 на 10 особин	1 на 10 особин	–
Лось	–	–	2 на 10 особин	–	–
Козуля	1 на 20 особин	–	1 на 20 особин	1 на 20 особин	–
Кабан	–	1 на 10 особин	1 на 10 особин	1 на 10 особин	–
Заєць-русак	–	1 на 20 особин	1 на 20 особин	–	–
Фазан, водоплавна дичина	1 на 25 птахів	1 на 1-1,5 км узлісся	–	–	80-100 на 1000 га придатних для гніздування угідь

На теперішній час господарство забезпечує існуюче поголів'я мисливської фауни захистом та достатньою кількістю кормів в мисливських угіддях.

У малолісних районах для забезпечення тваринам природного сховища створюють ремізи. Це ділянки, створені для тварин, де вони можуть заночувати або відпочити, знайти захист від непогоди або ворогів. Площа ремізи може коливатися від 0,25 га до кількох десятків гектарів. Ремізи можуть бути постійними, створеними з дерев і чагарників, або сезонними, що складаються з однорічних рослин, таких як соняшник, кукурудза чи коноплі. Постійні ремізи служать довгостроково, тоді як сезонні використовуються переважно дрібною дичиною, такою як зайці, фазани та куріпки. Для постійних реміз необхідно створити захисну живу загорожу завширшки від 0,5 м до 5 м в залежності від величини ремізи. В ремізах площею більше 2 га слід передбачати кормове поле площею 0,5 га.

Для створення реміз обирають території, малоприсадибні для сільського господарства, наприклад схили ярів, піщані коси або віддалені місця від

населених пунктів, де тварини часто бувають. У лісових угіддях ремізи формуються при посадці лісових культур чи залісненні. Важливо враховувати розташування ремізів, вони мають бути в місцях, де їх не будуть турбувати, і тварина матиме джерело води, їжі і захист від вітрів або інших складних погодних умов. Ремізи краще створювати не у вигляді однієї ділянки, а серією – окремими ділянками площею від 0,5 до 2 га, забезпечуючи мозаїчне їх розташування.

Для кожної тварини потрібно створювати певні умови в ремізах. На прикладі кабана, йому найкраще підійде насадження, де є густий підлісок або молоді дерева. Для оленя, лося чи козулі важливо мати відкриті ділянки з хорошим оглядом, щоб вони могли вчасно помітити небезпеку і втекти. Тетеруки зимою надають перевагу березам, де є хороший огляд, а зайці та куріпки у степу шукають укриття в лісосмугах та ярових насадженнях.

Для водоплавної дичини та напівводяних звірів важливо садити верби на берегах водойм, осіку та інші листяні дерева, що вище по течії. На мілководдях висаджують водно-болотні рослини, які теж слугують захистом.

Створення ремізів має поєднуватися з іншими заходами з поліпшення умов для фауни, тому що ремізи не повинні бути екологічно ізольованими від інших природних сховищ та кормових ресурсів [5]. Кормові поля з рекомендованими культурами часто відвідують, зайці, козулі, кабани на протязі всього весняно-літньо-осіннього періоду, в таблиці 3.2 представлено дані обліку за 5.01.2024 р.

Таблиця 3.2

Акт таксації Кримківського мисливського господарства «Динамо»

Найменування пробних площадок ном.лісн.кв. урочищ, їх характеристика (ліс, поле)	Площа, га	Обліковано голів				
		зайців	лисиць	козуль	кабанів	борсуків
Урочища	-	-	-	-	-	-
Пальчиково-1	324	-	4	8	3	-
"Широка балка"	375	-	5	10	6	-
"Ясиноватський ліс"	101	-	2	7	3	-
Поля:	2950	24	3	-	-	-
Всього:	3750	24	14	25	12	-

Площа кормового поля для годування на корені не має перевищувати 1 га на 1000 гектарів. Це зумовлено санітарними міркуваннями. Водночас небезпечно збирати багато тварин в одному місці, це приваблює хижаків та браконьєрів. Тому площі кормових полів мають бути невеликими і рівномірно розміщені по всій господарській території.

Для забезпечення тварин достатньою кількістю поживного корму, потрібно облаштовувати кормові поля на відтворювальних територіях або недалеко від них. Тут висаджують культури, які формують рясну зелену масу з високим вмістом білка та крохмалю, зокрема кормову капусту, горох, овес, топінамбур, вику, люпин, конюшину, картоплю, а також певні види чагарників та напівчагарників, залежно від потреб місцевої фауни. Наприклад, кабани більше люблять буряк, картоплю, топінамбур, суміші гороху з вівсом, а для зайців, це кормова капуста та топінамбур. Найціннішими з точки зору поживності вважаються зернові та зернобобові культури, кукурудза, топінамбур, картопля та кормова капуста, які забезпечують тварин необхідною енергією та поживними речовинами. Підгодівлю потрібно проводити взимку. В цей час тваринам найскладніше добувати корми. Термін підгодівлі триває 100 днів.

Ефективність зимової підгодівлі залежить від того коли її почати, наскільки вона регулярна і безперервна, а також від якості кормів. Важливо вчасно реагувати на зміни в природі та потребах тварин, враховувати досвід минулих сезонів.

Автоматичні годівниці, це непоганий варіант, бо в них грубі корми самі опускаються під вагою і звірі мають до них доступ у будь-який час. Така система дозволяє щоб корму вистачало всім навіть слабшим особинам. Ще один плюс, що тварини не розкидають сіно по землі. В такі годівниці можна закладати запас на всю зиму, щоб не поповнювати їх занадто часто. Для грубих кормів використовують різні типи годівниць: ясельного типу, шестикутні, із дахом, що захищає від опадів, або з додатковим накриттям від вітру.

Підгодівельні майданчики – це спеціальні місця де розкладають корм для тварин. Але важливо дотримуватися санітарних норм, бо викладати їжу прямо

на землю не можна, частина корму буде затоптана або зіпсується, також це сприяє поширенню хвороб серед тварин. Тому сіно, гілки та інші грубі корми розміщують по кущах, уздовж кормових ходів або розвішують на натягнутому шпагаті. Для цього також використовують решітки з жердин, які ставлять на висоті 40–60 см над землею.

Коренеплоди та концентровані корми викладають на підвищених сухих місцях, захищених від вітру, бажано біля густих заростей де тварини можуть сховатися в разі небезпеки. Годівниці та солонці краще розміщувати в тих місцях, які звірі вже звикли відвідувати, наприклад на території кормових полів. Також у будь-якій годівниці варто передбачити жолоби для концентрованих кормів і коренеплодів, щоб тваринам було зручніше харчуватися.

Сіль у солонцях має бути доступною цілий рік. Найкраще використовувати її у вигляді грудок або сольових брикетів, які виготовляють для свійських тварин. Існують і інші варіанти – сіль може поступово розчинятися під впливом вологи і тварини злизуватимуть ропу зі стінок солонцю. Також можна додавати сіль у корм, поливаючи його підсоленою водою.

На 1000 га угідь рекомендується встановлювати солонець для копитних і 10 солонців для зайців. Інколи розрахунок ведуть за кількістю тварин - один солонець на 5 лосів. До солі можна додавати мікроелементи, різні смакові добавки, вітаміни та ліки. Також можна змішувати кісткове борошно, товчену крейду або перепалені кістки у співвідношенні 5:1. Кальцій, який міститься в цих добавках, особливо важливий у період розмноження, а для оленячих особливо у період росту рогів. У посушливі роки необхідно облаштовувати водопої та місця для купання неподалік від зон підгодівлі [5, 18, 19]. Заплановані обсяги будівельних робіт на період ревізії представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Існуючі та заплановані обсяги будівництваа біотехнічних споруд

№ з/п	Назва споруд	Одиниці вимірювання	Існує	Проектується	Ремонт існуючих	Разом
1.	Мисливські будинки	шт.	-	1	-	1

Продовження таблиці 3.3

2.	Біотехнічні вежі	шт.	4	-	-	5
3.	Навіси для зберігання кормів	шт.	-	3	-	3
4.	Кормосховища	шт.	-	1	-	1
5.	Штучні водойми для тварин	шт./га	20	3	-	23
6.	Годівниць	шт.	44	-	44	44
7.	Солонці	шт.	95	-	95	95
8.	Аншлаги	шт.	34	-	34	34
9.	Панно	шт.	16	-	16	16
10.	Підгодівельні майданчики	шт.	38	-	38	38
11.	Захисні та кормові ремізи	га	29	-	-	29

3.2. Визначення необхідної кількості кормів та біотехнічних споруд

Обсяг підгодівлі рахується на основі природно-географічних умов, тривалості періоду нестачі природних кормів, чисельності тварин, доступності кормових ресурсів та наявності спеціальних кормових ділянок.

Врахування цих показників важливе для планування біотехнічних заходів і визначення потреб у підгодівлі тварин в зимовий період. В таблиці 3.4 наведені статистичні дані динаміки і чисельності мисливських тварин протягом останніх п'яти років та графічно зображені на графіку 3.1.

Таблиця 3.4

Динаміка чисельності основних мисливських тварин, особин

Види мисливських тварин	Роки					2025/2021,%
	2021	2022	2023	2024	2025	
козуля	110	105	115	122	130	118,18
кабан	24	21	26	28	30	125
Заєць сірий	490	480	500	525	540	110,20
куріпка сіра	270	290	315	325	345	127,78
крижень	780	750	775	790	815	104,49
куниця	53	50	54	57	60	113,21
В цілому	1727	1696	1785	1847	1920	111,18

Тривалість сезону підгодівлі залежить від часу промерзання ґрунту, формування стійкого снігового покриву та загальної тривалості зимового

періоду. Для розрахунку використовується умовна тривалість підгодівлі – 100 днів (з 1 листопада до 15 лютого) [5].

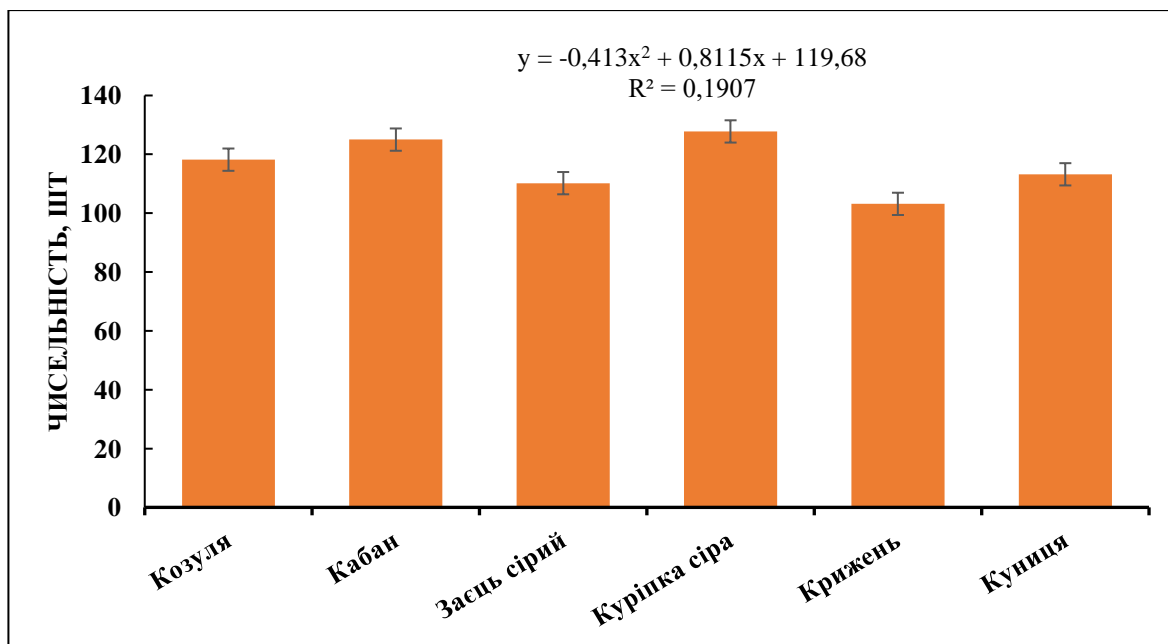

Рис. 3.1. Динаміка чисельності основних мисливських видів у мисливських угіддях Чорноліського надлісництва з 2021 по 2025 роки

Тривалість сезону підгодівлі, а також дати його початку і завершення встановлюються користувачами мисливських угідь відповідно до кліматичних особливостей та інших чинників (таблиця 3.5) [8, 15, 16].

Таблиця 3.5

Рекомендовані норми заготівлі та викладки кормів на 1 особину в сезон підгодівлі

Види кормів	Одиниці вимірювання	Види мисливської фауни					
		Олень	Козуля	Кабан	Заєць-русак	Фазан, куріпка, качка	Тетерук
Оно лісове, вікове, віково-овсяне	кг	40	10	-	1	-	-
Сінаж (силос)	кг	30	10	40	2	-	-
Пучки із листяних порід	шт.	50	20	-	-	-	-
Снопки зернові	шт.	-	-	-	5	5	5

Продовження таблиці 3.5

Зерно, комбікорм, зернові відходи, жолуді, букові горішки, ячмінь, овес	кг	20	15	30	-	5	5
Кукурудза у печатках	кг	40	20	80	2	-	-
Коренеплоди	кг	60	30	100	2	-	-

Сезон підгодівлі поділяється на три етапи.

Перший етап – ввідний, триває 30 днів (з 1 по 30 листопада), під час якого викладається 25 % добової норми кормів.

Другий етап – перехідний, також 30 днів (з 1 по 30 грудня), під час якого викладається 50 % норми.

Третій етап – основний, триває 40 днів (з 1 січня по 10 лютого), коли викладається повна добова норма [5].

3.3. Створення кормових та захисних ремізів

Кормові та захисні ремізи створюються для покращення мисливських угідь протягом тривалого часу відповідно до норм, наведених у таблиці 3.6 [10].

Таблиця 3.6.

Приблизні норми штучного створення кормових полів та захисних ремізів, (га /на 1000 га лісових угідь)

№ п\п	Типи мисливських угідь	Кормові поля	Захисні ремізи
1	<i>Хвойні насадження</i>	-	-
	Молодняки 1 групи віку	2,0	-
	Молодники 2 групи віку та середньовікові насадження	2,5	5,0
2	Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	1,5	3,0-4,0
	<i>Листяні насадження</i>	-	-

Продовження таблиці 3.6

	Молодняки 1 групи віку	1,0	-
	Молодняки 2 групи віку та середньовікові насадження	1,0	4,0-5,0
	Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	0,5	3,0-4,0
	<i>Змішані насадження</i>	-	-
3	Молодняки 1 групи віку	1,0	-
	Молодняки 2 групи віку та середньовікові насадження	1,5	5,0
	Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	1,0	3,0-4,0

Згідно з нормами створення кормових реміз, на площі мисливського господарства має бути 20,5 га, а наявних є 18,5 га. Для захисних реміз за нормами потрібно 64,5 га, фактично є 50,5 га. Необхідно додатково створити 2,0 га кормових реміз та 14,0 га захисних.

3.4. Ветеринарно-санітарні та профілактичні заходи

Заходи щодо боротьби з хворобами мисливської фауни можна умовно поділити на дві основні категорії: профілактичні та лікувальні. З двох методів, профілактика є найбільш ефективним.

Ключовим елементом профілактичних заходів є штучна дегельмінтизація, що охоплює як місця підгодівлі так і самих тварин. Також велику роль грає селекційне вилучення неповноцінних осіб з поголів'я. Профілактика по своїй суті, направлена щоб запобігти різним захворюванням диких тварин та їх поширенню в природному середовищі. Постійне спостереження за здоров'ям тварин є важливою складовою, адже вчасне виявлення ознак захворювань дає змогу вжити відповідних заходів для їх усунення.

Що стосується завезення та випуску мисливських тварин до угідь, то на кожному етапі цього процесу необхідно дотримуватися чітких ветеринарних стандартів. Зокрема, потрібно проводити ветеринарне обстеження тварин, а

також забезпечити належні умови утримання. Особини, які проявляють ознаки ослаблення чи хвороби, повинні залишатися у вольєрах до моменту повного одужання або відбраковки, щоб не поширювати інфекції серед інших тварин.

Дегельмінтизація місць підгодівлі проводиться двічі на рік: за кілька тижнів перед початку зимового сезону підгодівлі і через деякий час після її завершення. Для обробки годівниць та солонець використовуються спеціальні засоби, наприклад формалін або хлорне вапно (40 %). Всі залишки кормів та екскременти, що накопичуються на підгодівельних майданчиках, необхідно знищувати шляхом спалювання або закопування на глибину не менше одного метра.

При дегельмінтизації важливо враховувати використання кормів, до яких додаються певні рослинні інгредієнти, такі як полин. А для однієї козулі або десяти зайців на сезон необхідно 5 кг сіна полину. Гілкові віники з ацетоновим екстрактом папороті і кора осики, що розмелюється на шматки розміру 5 x 2 см, що додаються в корм та сприяє профілактиці захворювань.

Особливу увагу слід приділяти лікувальним сумішам для копитних тварин, які містять різноманітні лікувальні та профілактичні компоненти. Одним із таких засобів є спеціально розроблені суміші для копитних, які укріплюють їх організм і допомагають боротися з такими паразитами, як стронгільози. В склад таких сумішей входять фенотіазін, червона сіль, фосфат кальцію, сульфат магнію та інші елементи, зокрема сушений фенхель, дріжджі та зелені рослини. Вони особливо ефективні весною, коли тварини ослаблені зимівлею і схильні до захворювань, пов'язаних із зміною харчування.

Серед інших часто використовуваних лікарських сумішей є кервоїд (Servoid), який містить кальцій та інші мінерали, що підтримують здоров'я копитних тварин, сприяють розвитку рогів і мають лікувальний ефект у боротьбі з паразитами, такими як стронгільози. Кервоїд допомагає тваринам постраждалим від внутрішніх паразитів і допомагає запобігти розповсюдженню інфекцій. Суміш поставляється у вигляді брикетів і розміщується в спеціальних

ящиках або солонцях, що забезпечує легкий доступ тварин до необхідних лікувальних засобів.

Але навіть застосовуючи всі необхідні заходи можуть виникати проблеми з прийомом лікувальних сумішей, через те що деякі тварини або не споживають їх взагалі або роблять це рідко, переважно навесні, коли вони переходять з зимового корму на зелений. У таких випадках застосовуються спеціальні техніки укладання сумішей у солонці або годівниці щоб полегшити тваринам доступ до них.

На рахунок контролю за чисельністю хижаків, то це також є важливим елементом у підтриманні здоров'я мисливської фауни. Переповнення території такими хижаками як вовки та лисиці, може погано вплинути на чисельність інших видів, наприклад пернатої дичини таких як куріпки, фазани та зайці. Також, це сприяє збільшенню випадків зараження лисиць сказом, що значно погіршує епізоотичну ситуацію в господарстві [10, 12, 13].

Висновки:

1. Для підтримки популяції мисливських тварин дуже важливо проводити підгодівлю, особливо в періоди різких коливань клімату та недостачі кормів.
2. Існуючих біотехнічних заходів, такі як створення кормових ремізів та місць для зимової підгодівлі не достатньо. Необхідно додатково облаштувати 2,0 га кормових та 14,0 га захисних ремізів.
3. Ветеринарно-санітарні заходи, зокрема дегельмінтизація підгодівельних майданчиків та використання лікувальних сумішей, вкрай необхідні для профілактики захворювань і збереження здоров'я мисливської фауни.

РОЗДІЛ 4

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

4.1. Розрахунок річного приросту поголів'я мисливської фауни

Не можливо ефективно вести мисливське господарство без поглиблених знань про окремі види тварин та їх популяції вцілому. Тому, щоб забезпечити стабільність та продуктивність мисливської фауни, потрібно брати до уваги не тільки загальну чисельність поголів'я, а також аналізувати його структуру, динаміку та можливість відтворення.

Правильна експлуатація мисливських ресурсів будується на науково обґрунтованому підході щодо регулювання чисельності. Наприклад відстріл потрібно робити за чітко визначеним планом, який буде враховувати природний приріст популяцій, протягом ревізійного періоду. Важливим елементом є актуальні дані чисельності тварин по угіддях, та показники відтворення основних мисливських видів, це посприє достовірним розрахункам.

Щоб визначити допустимі норми використання ресурсів, застосовують таблиці річного приросту поголів'я, які вже були сформовані відповідно до затверджених нормативів, що наведені в таблиці 4.1 [3].

Таблиця 4.1.

Дані річного приросту поголів'я основних видів мисливської фауни

Вид мисливських тварин	Мінімальна щільність, за якої дозволяється добування гол/1000 га	Участь самок у розмноженні, %	Народження молодняку у на одну самку, особин	Загибель молодняку, %	Загибель дорослих тварин, %	Межі річного приросту, %	Середньорічний приріст, %
Лісостепова правобережна зона							
Кабан	6	40	4-6	30	25	20-120	30
Козуля	25	50	1-2	35	20	10-20	15
Заєць сірий	31	60	8-10	70	30	20-30	25

Тому потрібно раціонально підходити до питання ведення мисливського господарства, що дозволить підтримувати чисельність тварин і птахів на тому рівні, який відповідає господарсько-допустимій ємності угідь. Необхідно запроваджувати суворий контроль з питань використання ресурсів господарств, це дозволить зберегти біологічну рівновагу і що не менш важливо – високу продуктивність популяцій.

Раціональне використання ресурсів мисливських тварин базується на результатах аналізу їх чисельності, динаміці приросту, віково-статевої структури та комплексному аналізу екологічних та антропогенних факторів, що задає стан популяції.

Вилучення диких тварин має відбуватися згідно принципів селекційного відбору, які направлені на те, щоб підтримувати популяцію здоровою, а також продуктивною, особливо це стосується представників копитних видів. Важливо відзначити, що основна увага приділяється забезпеченню стабільного відтворення, тому питання збереження якісного маточного складу вкрай важливе.

З цією метою необхідно дотримуватися таких заходів:

- Забороняти відстріл дорослих самок, особливо тих, які мають потомство, а також продуктивних самців із цінними генетичними ознаками.
- Слід надавати перевагу молодняку (однорічні особини) та яловим самкам, які вже не приймають участі у відтворенні.
- Забороняти полювання на тварин у період їх активного розмноження.

Таблиця 4.2.

Рекомендовані допустимі норми вилучення окремих видів

Вид мисливських тварин	Природна зона	Допустимий відсоток добування, %
Кабан	Лісостепова правобережна	20
Козуля	Для усіх зон	10
Заєць сірий	Для усіх зон	15

Рекомендовані норми відстрілу мисливських тварин, наведені в таблиці 4.2, коригуються відповідно до реальної чисельності популяцій у межах мисливських угідь. Якщо щільність виду на 1000 га, не досягла певного рівня при якому можливе полювання, то величина допустимих лімітів зменшується пропорційно до наявної чисельності тварин та до загального стану популяції [3].

4.2 Розрахунок пропускної спроможності господарства

Регулювання мисливської діяльності в Україні здійснюється відповідно до закону «Про мисливське господарство та полювання», підписаного Президентом 22 лютого 2000 року в Києві (№1478-III).

Пропускна спроможність угідь в мисливському господарстві визначається за площею та чисельністю тварин і природною динамікою їх популяцій. Вона залежить не тільки від кількості доступної дичини, але й від умов ведення господарства, можливостей контролювати чисельність фауни та рівня організації полювання.

Для кожного виду мисливської фауни що мешкає в певному мисливському господарстві, пропускну спроможність слід розраховувати окремо для кожного виду. Це дає змогу точно розрахувати ліміти добування дичини та забезпечити збереження популяцій [11].

Ключовими показниками є встановлені норми відстрілу та реальна ситуація у мисливських угіддях. Розрахунок пропускної спроможності базується на обліку поголів'я тварин, сезонних обмеженнях та добових лімітах на одного мисливця.

Його розраховують за формулою:

$$P = C / H,$$

(4.2.1)

де:

- **P** — річна пропускна спроможність,
- **C** — загальна кількість дичини, дозволеної до відстрілу в сезон,
- **H** — індивідуальна норма добування за день.

Для визначення пропускної спроможності мисливських угідь використовуються встановлені норми відстрілу на одного мисливця за день полювання. Вони складають:

- Олень, козуля, кабан – 0,1 голови
- Заєць-русак – 1 голова

Таблиця 4.3

Розрахунок пропускної спроможності для основних представників мисливської фауни

Показники	Рік відстрілу	Основні види тварин			Разом
		Козуля	Кабан	Заєць сірий	
1. Фактична чисельність поголів'я тварин на день полювання	2023	112	23	510	-
	2024	117	26	525	-
	2025	122	26	540	-
2. Кількість тварин, які підлягають відстрілу	2023	11	5	76	92
	2024	12	5	79	96
	2025	12	5	81	98
3. Норма відстрілу на одного мисливця	-	0,1	0,1	1	-
4. Пропускна спроможність за сезон	2023	110	50	76	236
	2024	120	50	79	249
	2025	120	50	81	251

4.3. Охорона мисливських угідь

Охорона мисливських угідь – це сукупність заходів спрямованих на збереження популяцій мисливської фауни, природних ресурсів, та забезпечення раціонального користування угіддями. Основні обов'язки в роботі яку виконують штатні працівники мисливських господарств в співпраці з громадською мисливською інспекцією, щодо захисту мисливських угідь, включають боротьбу з браконьєрством. Регулярне патрулювання територій по

заделегіть розробленим планам-графікам дає позитивні результати в боротьбі з незаконним полюванням.

Особливу увагу варто приділити охоронним заходам з агітаційно-масової роботи, яка виконується за допомогою інформаційних матеріалів, це можуть бути аншлаги, вівіски, плакати, виступи на радіо, телебаченні, соц мережах та проведення лекцій.

Також важливо контролювати чисельність бродячих собак та шкідливих тварин. Особливу увагу слід приділяти боротьбі з безприв'язним утриманням собак у населених пунктах, розташованих поблизу мисливських угідь.

Необхідно контролювати господарську діяльність у важливих екосистемах, таких як місця гніздування птахів, токовища та зони виплоду молодняка. Важливим завданням є регулювання чисельності хижаків, зокрема вовків і лисиць, для збереження рівноваги популяцій диких тварин.

Господарства мають бути забезпечені транспортом для швидкого реагування на порушення. Охорона дикої природи є складним і багатогранним процесом, який повинен проводитися з урахуванням реальної ситуації на території угідь. Вона має базуватися на основі чинного законодавства та на науково обґрунтованому підході до використання ресурсів мисливської фауни як частини природних багатств і принципах гуманного ставлення до всього живого.

Висновки:

1. Контрольований відстріл за селекційними принципами допомагає підтримувати стабільні популяції зберігаючи їх репродуктивний потенціал.
2. Пропускна спроможність угідь обмежена законодавством, зокрема заборонами на полювання під час воєнного стану, що знижує економічну ефективність та вимагає перегляду управлінських рішень.
3. Для кращого захисту угідь потрібно посилити патрулювання, жорсткіше боротися з браконьєрством.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У ході дослідження сучасного стану та перспектив ведення мисливського господарства у мисливських угіддях Чорноліського надлісництва України було проаналізовано природно-кліматичні умови, стан мисливської фауни, біотехнічні заходи, а також визначено напрямки оптимізації управління господарством.

Природно-кліматичні умови регіону є сприятливими для розвитку мисливської фауни, але низька лісистість (6,7 % замість рекомендованих 11 %) та недостатність водних ресурсів у посушливі періоди обмежують розвиток кормової бази та необхідних умов для тварин. Значна частка польових ділянок (77,9 %) також потребує додаткових біотехнічних заходів.

Практичні дослідження вказують на хороший розвиток деяких видів тварин. Наприклад, чисельність зайця сірого збільшилася на 12,5 % в період 2021–2025 років, а козулі – на 10,9 %, але в той же час популяція кабана є досить нестабільною із-за обмежених кормових ресурсів та антропогенного впливу. Оцінка якості угідь показала, що значні частини територій належать до II–III класів якості, тому необхідно покращувати кормові ресурси та захисні умови для мисливських тварин.

Проаналізувавши дані біотехнічної діяльності, можна дійти висновку, що існуючих заходів недостатньо. Для досягнення нормативних показників необхідно створити додатково 2,0 га кормових та 14,0 га захисних ремізів. До ветеринарно-санітарних заходів з питань дегільмінтизації та застосування лікувальних сумішей, потрібно підійти більш системно для профілактики захворювань серед тварин.

Для покращення умов в мисливському господарстві рекомендується розширити біотехнічні заходи: створити додаткові кормові поля, штучні водойми, відновлення лісонасаджень, впровадити автоматичні годівниці, збільшити кількість солонців та водопоїв. Крім того, необхідно посилити охоронні заходи: збільшити частоту патрулювань, боротися з браконьєрством та контролювати чисельність хижаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Делеган І. В., Делеган І. І. Біологія лісових птахів і звірів. За ред. І. В. Делегана. Навчальний посібник. Львів: Поллі. 2005. 600 с.
2. Державний комітет лісового господарства України. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ. 2002.
3. Економічна оцінка мисливських угідь. StudFiles: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/7716953/page:3/> (дата звернення: 20.01.2025).
4. Ключка С. І., Чемерис І. А. Особливості впровадження біотехнічних заходів в мисливських угіддях Черкаської області. «Агробіологія», 2024. № 1. С. 52–61.
5. Лебедева Н. І. Конспект лекцій зі спецкурсу «Біотехнія». Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 82 с.
6. Лебедева Н. І., Домніч В. І., Карташова Я. М., Домніч А. В. Упорядкування мисливських угідь: методичні рекомендації до лабораторних занять. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 55 с.
7. Марисова І. В., Талпош В. С. Птахи України: польовий визначник. Київ: Вища школа, 1984. 184 с.
8. Мисливське господарство "КОО ФСТ 'Динамо' України". Форма №2-тп мисливство: Ведення мисливського господарства за 2025 рік. Кропивницький, 2025.
9. Новицький В. П. Мисливські ресурси агроландшафтів України: стан та проблематика управлінням (на прикладі лісостепової зони). Київ: УкрДГРІ, 2020. 221 с.
10. Полунін В. В. Біоекологічний аналіз та оцінка чисельності угруповань мисливських копитних ТЗОВ «Сарни Лісотех»: магіст. роб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2023. 85 с.
11. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III (у редакції від 15 листопада 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (дата звернення: 20.01.2025).
12. Шадура М. В., Гулик І. Т., Шадура А. М. Пошкодження лісових культур диким кабаном (*Sus Scrofa* L.) та козулею європейською (*Capreolus capreolus* L.) на

- Поліссі України. Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. 2004. Вип. 14.8. С.25–32.
13. Музика В., Гонта О. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. Галицький економічний вісник. 2020. № 6(67). С. 123–128.
  14. Музика В., Гонта О. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. Галицький економічний вісник. 2020. № 6(67). С. 123–128.
  15. Корма О. М., Локоть О. Ю. Впорядкування мисливських угідь: методичні вказівки до практичних занять. Чернігів, НУ «Чернігівська політехніка», 2023. 98 с.
  16. Бондаренко, В.Д., І. В. Делеган, І. П. Соловій, М. П. Рудишин. 1989. Облік диких тварин. Практичні рекомендації. Львів, 1–65.
  17. Шейгас І.М., Шейгас М. І. Типи мисливських угідь... // Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник. 2005. Вип. 15.1. С. 102–106.
  18. Петриченко В.В., Лебедева Н.І., Карташова Я.М. Типологія мисливських угідь: Навчальний посібник. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. –110 с.
  19. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект. (2017). Київ: ЮНІСЕП.
  20. Best, L. B., Bergin, T. M., & Freemark, K. E. (2001). Influence of landscape composition on bird use of rowcrop fields. *J. Wildl. Manage*, 65, 442–149.
  21. Chandler, C. C., King, D. I., & Chandler, R. B. (2012). Do mature forest birds prefer early-successional habitat during the post-fledging period? *Forest Ecol Manag*, 264, 1–9.
  22. Мисливствознавство: Навч. посібник / Бондаренко В. Д., Делеган І.В., Татаринов К. А. та ін.; Відп.ред. В. Д. Бондаренко. К.: НМК ВО, 1993. 200 с.
  23. Shepherd, G. (Ed.). (2016). *Global Assessment of Sand and Dust Storms: United Nations Environment Programme (UNEP, WMO, UNCCD)*. Nairobi: UNEP.

24. Koleček, J., Reif, J., Šťastný, K., & Bejček, V. (2010). Changes in bird distribution in a Central European country between 1985–1989 and 2001–2003. *Journal of Ornithology*, 151, 923–932.
25. Kitikidou, K., Papakosta, M., Bakaloudis, D., & Vlachos, C. (2014). Dietary variation of the stone marten (*Martes foina*): A meta-analysis approach. *Wildlife Biology in Practice*, 10 (2).
26. Sulkava, R. (2006). Ecology of the otter (*Lutra lutra*) in central Finland and methods for estimating the densities of populations. University of Joensuu.
27. Kornienko, L. E., Moroz, O. A., Mezhensky, A. O., Skorokhod, S. V., Datsenko, R. A., Karpulenko, M. S., ... & Pishchanskyi, O. V. (2019). Epizootological and epidemiological aspects for rabies in Ukraine for the period from 1999 to 2018. *Veterinary Science, Technologies of Animal Husbandry and Nature Management*, (3), 90-109.
28. Kjellander, P., & Nordström, J. (2003). Cyclic voles, prey switching in red fox, and roe deer dynamics a test of the alternative prey hypothesis. *Oikos*, 101, 338–344.
29. Weber, J. M. (1990). Seasonal exploitation of amphibians by otters (*Lutra lutra*) in north-east Scotland. *Journal of Zoology*, 220 (4), 641–651.
30. Zhang, H., Liu, X., Dou, H., Zhang, C., & Ren, Y. (2009). Food composition and food niche overlap of three kinds of canidae. *Acta Ecol. Sin.*, 29, 347–350.

ДОДАТКИ

БИОТЕХНІЧНІ СПОРУДИ**Рис. 1. Навів годівниці**

Рис. 2. Солончак

Рис. 3. Навіс-годівниця та солончак

Рис. 4. Мисливська вишка